

ale

Historisk tidskrift
för Skåneland

Nr 2 1963

ale

Historisk tidskrift för Skåneland

utges av De skånska landskapens historiska
och arkeologiska förening.

Redaktör

Landsantikvarie Sven E. Noreen, Kristianstad.

Redaktionskommitté

Docent Erik Cinthio, Lund

Fil. lic. Sten Körner, Lund

Docent Birgitta Odén-Dunér, Lund

Assistent Bengt Salomonsson, Lund

Intendent Gustaf Åberg, Simrishamn

Föreningens styrelse

Professor Jerker Rosén, Lund, ordf., professor Holger Arbman, Lund, v. ordf., docent Jörgen Weibull, Lund, sekr., docent Erik Cinthio, Lund, v. sekr., museichef Bengt-Arne Persson, Varberg, kassör samt lektor Hilbert Andersson, Ystad, intendent Bengt Bengtsson, Lund, docent Bertil Ejder, Lund, museiintendent Lars-Göran Kindström, Hälsingborg, rektor Salomon Kraft, Malmö, professor Sven Köllerström, Lund, fil. lic. Sten Körner, Lund, museiintendent Harald Lindal, Trelleborg, docent Gösta Lindeberg, Lund, landsantikv. Sven E. Noreen, Kristianstad, stationsmästare Sven Nöjd, Örkelljunga, docent Birgitta Odén-Dunér, Lund, disponent Birger Persson, Ystad, riksdagsman Per Edvin Sköld, N. Rörum, kyrkoherde Gunnar Wallin, Skurup, intendent Gustaf Åberg, Simrishamn.

ALE utkommer med 3 häften årligen. Brev och manus till redaktionen adresseras till landsantikvarie Noreen, Nya Boulevarden 9, Kristianstad, tel 044/134 28.

Medlem erhåller tidskriften kostnadsfritt. Årsavgiften 10:— kan insättas på De skånska landskapens historiska och arkeologiska förenings postgiro-konto Lund nr 246831, c/o museichef B.-A. Person, Varberg.

Omslaget har komponerats av Harry Kumlien.

Omslagsbilden efter teckning av Bengt Salomonsson visar ett hästspann från hällristningen i Frännarp, Gryt socken.

En väg och en bygd i gammal tid

Av Per Edvin Sköld

De gamla färdvägarna är viktiga fornlämningar, något som man bör minnas i dessa dagar, då de sista resterna av dem hotar att försvinna genom trafiksäkerhetens krav. Vägarnas historia är i hög grad ett försummat kapitel. En krokig väg är inte alltid en gammal väg och åldern är oftast mycket svår att ange. Här krävs en ingående analys av äldre kartor, terrängförhållanden, ortnamn m. m. Per Edvin Sköld, f. finansministern, riksdagsman och lokalhistoriker lämnar här ett bidrag till vägväsendets historia och analyserar fram den färdled som av ålder utgjort huvudförbindelsen mellan söderslätt och bygderna norrut vid Lund.

I början av september 1552 hade två befullmäktigade ombud för bönderna i Oxie och Skytts härader, Jens Andersen och Thomes Hansen, haft företräde för kung Christian i Köpenhamn. Härifrån hade de med sig ett kungligt brev till Lensmanden på Malmöhus slott Mogens Gyldensterne, vari denne fick befallning att hålla Görslövs bro i försvarligt skick. Av brevets innehåll framgår, att Eyler Hardenberg, en annan Lensmand,

på kungens vägnar tidigare uppburit fyra läster två pund¹ korn och tvåhundra tunnor havre av bönderna i de båda häraderna för att underhålla bron i 24 år.² Bönderna hade fått betala men Kronan hade inte fullgjort sin del av avtalet. I äldre tider var det skick och bruk att befolkningen i en trakt hade att utge spannmål, s. k. brokorn, till bestridande av underhållet av en viss bro. Ofta fick en adelsman, en stad

eller någon annan uppbära spannmålen med skyldighet att underhålla bron. I förevarande fall uppbar tydligen Kronan själv brokornet och hade därför att svara för brons underhåll.

Ovannämnda brev upplyser oss sålunda om att byamännen i Oxie och Skytts härader hade skyldighet att bekosta bro över Sege å vid Görslöv. Denna bro ansågs tydligen ha ett allmänt intresse för hela denna landsända, ty varför skulle eljest befolkningen gjort sig besvär med att sända ombud till kungen för att begära brons upprustning. Detta intresse kan, om man ser saken från vår horisont, verka något förvånande. Den väg som därifrån ledde söderut borde ytligt sett knappast vid denna tid ha varit av väsentlig betydelse för större delen av de båda häraderna. Men uppfattningen om ett dylikt intresse för den allmänna samfärdseln hävdades dock. Den stod i verkligheten kvar långt efter 1550-talet. I 1671-års jordrevningsprotokoll³ anges att under de närmast förenade åren hade varje gård i vissa socknar av Oxie härad fått bidraga till reparation av bron med fyra öre silvermynt som häradsmännen uppburit. Av samma källa framgår att normalt sett hade varje gård i häradet att vart tjugonde år bidraga till brons underhåll med en kappe korn, d. v. s. c:a fem liter. Att hela Oxie härad inbegreps i bidragsskyldigheten tyder väl just på att vägen alltjämt hade ett allmänt intresse. I fråga om andra broar i trakten var det endast de närmaste socknarna som fick utgiva brokorn, (se not 3).

Hur denna vägförbindelse vid denna tid betraktades visar också en supplik som befolkningen i Oxie, Skytts och

Bara härader ingav till den s. k. Skånska kommissionen den 26 november 1669.⁴ I denna framställning säges följande. Av ålder hade det s. k. Kungsbetet mellan Ö. Skrävlinge och Tullstorps byar varit fritt för dem som reste från de nämnda tre häraderna till Lund och för de skogsbönder som for till Malmö och Söderslätt eller till Trelleborgs marknad. Vid tiden för supplikens avgivande hade vice guvernören förbjudit användningen av detta bete. Befolkningen bad nu kommissionen att betet skulle frigges igen, så att inte de kringliggande byarna i brist på fritt bete åt de vägfärande skulle lida skada på säden och den ringa äng som fanns av dem som "reste av och an".

Av dessa notiser finner man att bron vid Görslöv i huvudsak betraktades som en del av vägförbindelsen mellan Lund och Söderslätt. Hur vägen i fråga gick fram kan man i stora drag se av Buhrmans karta.⁵ Enligt denna gick vägen från Lund förbi Uppåkra kyrka till Kvarnby. Därefter fortsatte den i en elegant sväng över Husies och Oxies mark till Lockarps by. Härifrån ledde vägen mellan Glostorps och V. Klagsstorps byar, gick strax öster om Tygelsjö kyrka till Hököpinge by och vidare förbi S. Åkarp, V. Grevie, Fuglie och Ö. Värlinge. Från denna sista by är vägen angiven att gå rakt ner till Trelleborg.

Gerhard Buhrman var en bemärkt fortifikationsofficer. Han deltog med utmärkelse i 1676—79 års svensk-danska krig. Det var härefter han fick Karl XI:s befallning att uppgöra en karta över Skåne. Denna blev färdig 1684 och kan nog betraktas som ett mästerverk för sin tid. Det är vår första topografiska karta över Skåne, som för-

utom städer och byar, herrgårdar, fiskelägen och kvarnar upptar även höjder, vattendrag, sankmarker och skogar. Dessa senare jämte vägar och vatten är färglagda. Häradernas belägenhet är angiven. Men de större vägarna var det väsentligaste. Kartans syfte var militärstrategiskt. Tre år senare var Buhrman färdig med en annan upplaga av sin Skånekarta. Den är i större skala och därför överskådligare samt i viss mån också mera detaljerad. Framför allt utmärker den sig för upplysningar om seglationsförhållandena vid kusterna och kallas därför Buhrmans kustkarta.⁶

Trots alla förtjänster kan naturligtvis Buhrmans kartor inte i exakthet mäta sig med nutidens. Den kartografiska tekniken var ganska primitiv. Det är därför inte så underligt att fel insmugit sig. Sådana kan nog var och en som är förtrogen med en trakts topografi iakttaga. Närmast roande är t. ex. att se en bäck rinna upp på Kungshög i Oxie och klättra över vattendelaren i Arrie — Glostorp för att sen falla ut i Öresund vid Pile. Denna felaktighet är rättad på 1687 års upplaga. Men allt är inte korrigerat. Ett sådant fall möter vi, när det gäller att fastställa sträckningen av vägen Görslövs bro söderut.

* * *

Vägens sträckning enligt Buhrmans karta har ovan angivits. Tydligt är att denna skulle, om den varit korrekt, kunnat återfinnas i ännu befintliga vägar eller i sådana som upphört att existera efter Buhrmans tid. Vad dessa senare beträffar har man god ledning i de lantmäterikartor över olika byar som inte är särskilt mycket yngre än Buhrmans karta. Det går också att i

allmänhet följa de där angivna vägsträckningarna. Ett viktigt undantag är emellertid sträckningen mellan Kvarnby och Lockarp. När man ser den blir man villrådig. Var skall den återfinnas i dagens eller gångna tiders vägnät? Detta är ett problem.

Tre alternativ erbjuder sig. Ett som här betecknas I utgörs av vägen från Kvarnby över Oxie by till Lockarp. Ett annat är att följa vägen västerut förbi Husie kyrka mot V. Skrävlinge. Efter en knapp kilometer tar man av söderut över V. Kattarps mark förbi Jägersro till Lockarp. Detta alternativ betecknas II. Beträffande denna väg kan ett par anteckningar på en lantmäterikarta över V. Kattarps ägor uppgjord 1774⁷ vara värd viss uppmärksamhet. I kartans norra kant står vid Jägersrovägen "väg till Lund" och i dess södra "byeväg till Södra Slätten". Ett tredje åter, III, är att välja en väg som på den s. k. Skånska rekognosceringskartan⁸ går söderut från vägen Kvarnby-Husie kyrka strax öster om denna. Nämda väg träffar vägen Oxie-Malmö vid socken-gränsen. Strax öster om denna punkt fortsätter en annan väg ytterligare söderut. Vid Kristineberg utmynnar den i vägen Oxie-Lockarp. Här nämnda södergående väg fortsatte i ännu äldre tider till Käglinge by. Strax norr om nämnda ort har troligen Oxie härads ting haft sin samlingsplats inom Oxie bys södra vång.⁹

För översiktlighetens skull har en skiss av vägförbindelserna mellan Kvarnby och Lockarp upprättats efter Skånska rekognosceringskartan, skiss 1. Ett ytterligare alternativ, IV, återges även där. Förklaringen till detta följer här nedan. Buhrmans väg har lagts in liksom även ett större kärr.

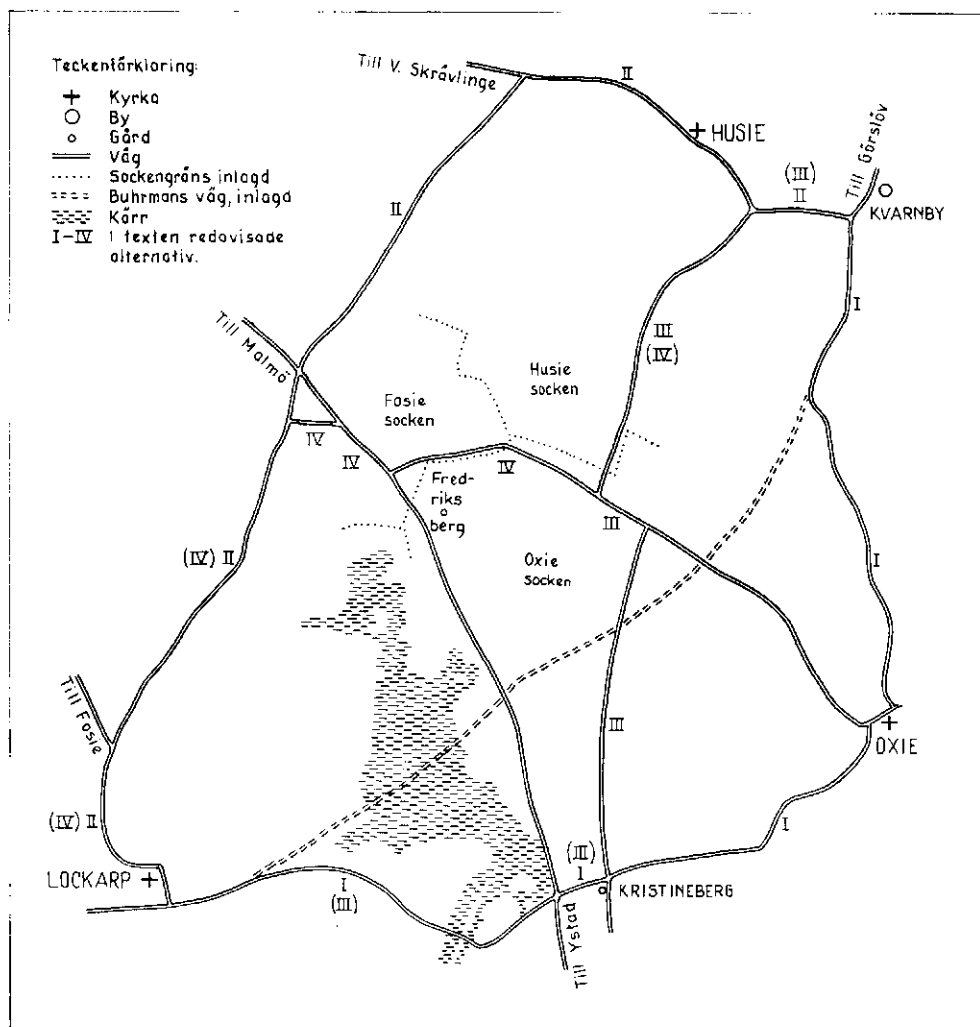
SKISS 1

Vilket av dessa alternativ kan Buhrman ha avsett? För att få svar på den frågan kan det vara lämpligt att ta Skånska rekognosceringskartan till hjälp. Den är långt mera exakt än Buhrmans. Den stora skalan tillåter även en detaljerad framställning av landskapet. Kartan återger förhållandena ungefär vid tiden för enskiftets genomförande, vilket har väsentlig betydelse för lösningen av det föreliggande problemet. Ännu hade inte sumpmarkerna utdikats och uppodlats. För att få klarhet över den Buhrmanska vägens mera exakta sträckning har jag låtit byrådirektören i Rikets allmänna kartverk, Per Lennart Johnsson, lägga in denna väg på vederbörande avsnitt av Skånska rekognosceringskartan. Den har där angetts med avbrutna dubbelstreck.

Om den sålunda konstruerade vägsträckningen är helt exakt kan naturligtvis vara osäkert. Vid inläggandet av vägen har kyrkorna i Husie, V. Skrävlinge, Lockarp och Oxie använts som stödpunkter. De har alla kommit till i tidig medeltid och alltid legat där de ligger. Men en annan fråga är ju om de blivit rätt inmätta på Buhrmans karta. Med denna reservation antages här vägens sträckning vara klarlagd i förhållande till rekognosceringskartan. Resultatet har blivit överraskande, ja, förvirrande. Till en början ansluter sig Buhrmans väg till ovan angivna alternativ I, d. v. s. den följer vägen Kvarnby—Oxie. Men efter c:a en kilometer viker den av i en som tidigare sagts elegant sväng sydväst ut. Över kullar och kärr leder den över Husies mark in på Oxies västra vång, går över nordvästsidan av Oxie backar en halv kilometer nedanför Kungshög. Vid sockengränsen Husie—Oxie korsar den vägen Oxie—Malmö. I andra kanten av nämnda vång passerar den landsvägen Malmö—Ystad strax norr om en grusbacke som kallas Lingebjär. Därefter fortsätter den över ett kilometerbrett kärr, i vilket sockengränsen Oxie—Lockarp går.

Det är uppenbart att någon väg, allra minst en med strategisk betydelse, aldrig gått fram i den ovan angivna sträckningen. Varken i vår tid eller i Buhrmans kan en dylik väg påvisas. Den skulle i så fall ha lämnat något spår efter sig i lantmäterikartorna från Kүүseš över Oxie 1703 och framöver. Men säkert är å andra sidan att vägen från Görslövs bro ner genom Oxie och Skytts härader har funnits och såsom tidigare visats haft en viss betydelse även på Buhrmans tid. Annars skulle den för övrigt inte kommit med på hans karta, som ju endast upptar de viktigaste vägarna. Det skulle därför vara beklagligt om inte sträckningen mellan Kvarnby och Lockarp skulle kunna utrönas.

Kanske går det att komma problemet närmare in på livet med hjälp av Buhrmans kustkarta. Å denna har sockengränserna angivits. Det visar sig nu att å denna karta Buhrmans väg, som har samma sträckning som på den tidigare kartan, på ett ställe löper i sockengränsen mellan Oxie och Fosie socknar. Att dessa båda socknars mark gränsar intill varandra på en mycket kort sträcka överensstämmer med verkligheten. Det sker på ömse sidor om järnvägsövergången på Malmö—Ystads järnväg vid Fredriksberg längs en bit av vägen Oxie—Malmö. Eftersom sockengränserna inte ändrats åtminstone sedan 1700-talets början föreligger här en fast punkt för orienteringen. Dessa sammanstötande sockengränsers framgår av Skiss 1. Härigenom syns dock problemet bli ännu mera invecklat. Varken alternativet I eller II kan passas in i bilden. I intetdera fallet berörs de sammanstötande sockengränserna för Oxie och Fosie. Hade Buhrmans väg när den nådde fram till vägen Oxie—Malmö följt denna, skulle den i det avscendet legat rätt. Men då återstår spørsmålet om sträckningen tvärs över markerna mellan vägarna Kvarnby—Oxie och Oxie—Malmö, där något spår av väg inte står att finna vare sig på marken eller i kartorna. Frågan är om inte utgångspunkten för bedömningen av vägens sträckning mellan Kvarnby och Lockarp bör tas i alternativ III. Följer man detta men vid framkomsten till vägen Oxie—Malmö inte fortsätter vidare söderut utan tar av åt väster längs vägen Oxie—

Skiss 1. Buhrmans väg och de fyra vägalternativen inlagda med den skånska rekognosceringskartan såsom underlag.

Malmö, passerar denna det ställe, där Oxies och Fosies sockengränser sammanfaller. Strax därefter utmynnar vägen Oxie—Malmö i landsvägen Malmö—Ystad och nära därintill finns en kort förbindelseväg till vägen Jägersro—Lockarp. På detta sätt framkommer ovannämnda alternativ IV.

Av de föreliggande möjligheterna är alternativ IV det som bäst överensstäm-

mer med sträckningen på Buhrmans karta. Det gör en vänstersvängning åt sydväst, visserligen mera knyckig än elegant, det erbjuder den näst efter Buhrmans kortaste väglängden och det berör den på kustkartan utpekade sammanstötningen av Oxies och Fosies sockengränser. Vad orsaken kan vara till att Buhrmans karta avviker från

verkligheten på detta sätt kan inte klarläggas. Kanske har han och hans medhjälpare vid sammanräkningen av de vidlyftiga mätningarna tagit miste, kanske har han medvetet schematiserat vägsträckningen. Troligen har den här konstruerade leden varit den på Buhrmans tid använda. I fortsättningen antas därför här att alternativet IV utgör en del av Buhrmans väg.

Vägens fortsättning söderut vållar inga särskilda bryderier förrän den nått Ö. Värlinge. Enligt Buhrman går vägen därifrån rakt ner till Trelleborg. Att den i huvudsak haft en dylik sträckning på hans tid kan inte betvivlas. Trelleborg hade under medeltiden varit en hamnstad, som dock till gynnande av Malmö och Ystad i början av 1600-talet fråntagits sina stadsrättigheter. Då Buhrmans karta främst var av militärstrategisk natur, är det naturligt att Trelleborg, där det säkerligen fortfarande gick att lägga till med fartyg, drogs in i vägnätet. Under den tid denna plats varit en stapelstad måste vägens förbindelse med Trelleborg även haft stor ekonomisk betydelse.

* * *

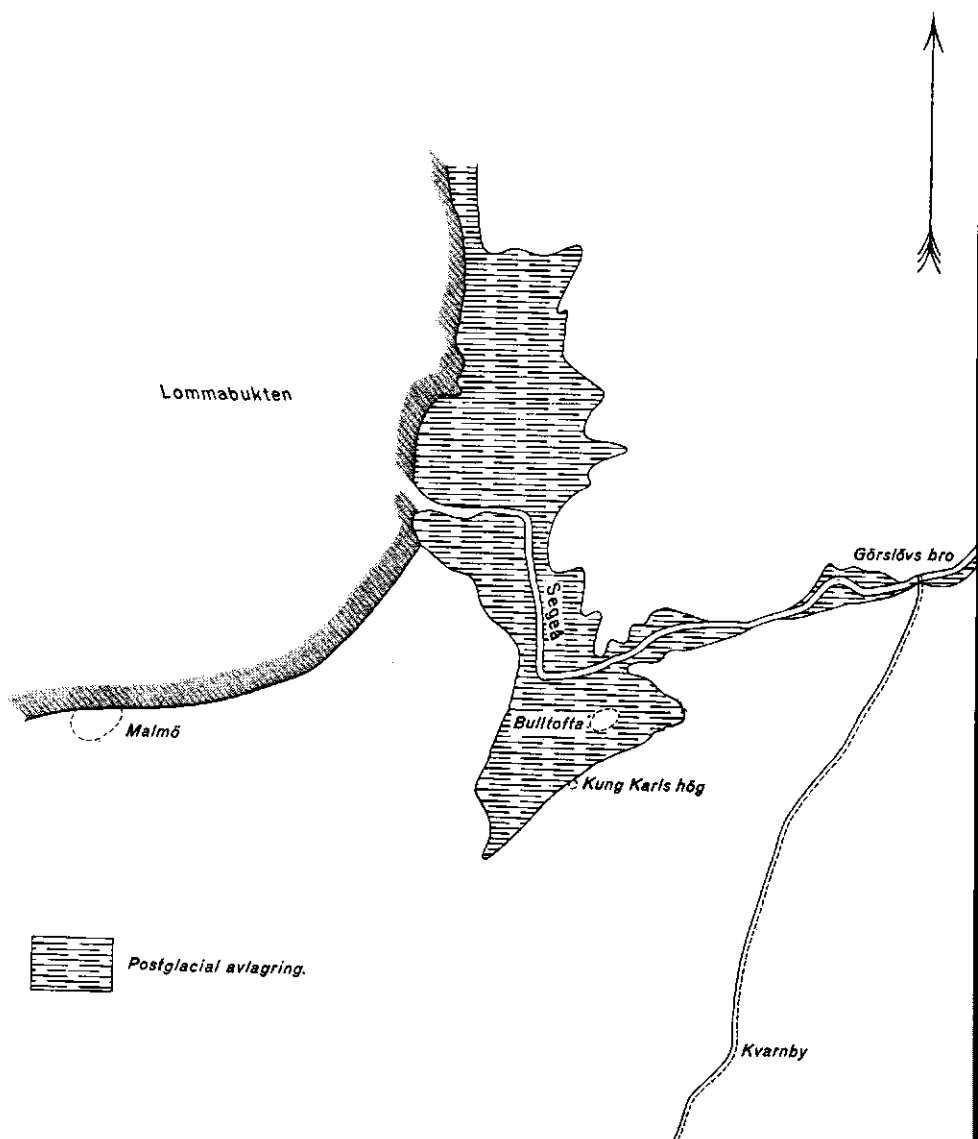
Ovan har antytts att vi nu för tiden skulle kunna tycka att denna väg under 1500-talet näppeligen kunde vara av väsentlig betydelse för den större delen av Oxie och Skytts härader. Varpå kan en sådan uppfattning vila? Naturligtvis därpå att vid denna tid fanns redan landsvägarna Malmö—Ystad över Ö. Grevie och Malmö—Trelleborg över Vellinge. Väg gick dessutom mellan Malmö och Lund över Åkarp. Det är ju dessa som i dag tar upp den huvudsakliga vägtrafiken mellan Söderslätt

och Lund. Men att se saken på detta sätt måste tydligen vara felaktigt, ty inte ens på 1600-talet sattes som vi tidigare sett vägens betydelse i detta avseende i fråga. Orsaken till att vägen från Lund över Görslövs bro till Söderslätt kommit till och fått sin betydelse torde man fåfängt söka i historiska urkunder. För att erhålla ett svar på frågan får vi nog gå till Malmötrakts geologiska historia.

Som bekant inträdde efter den stora inlandsisens avsmältning i Nordeuropa en kraftig landhöjning som gjorde Östersjön till en insjö, Ancylussjön. För fem till sex tusen år sedan blev vattenståndet högre igen. Östersjön blev en havsvik, Litorinahavet. Öresund uppkom nu, men dess vattenstånd var c:a fem meter högre än i vår tid. Detta medförde att åtskilligt som nu är fasta landet då låg under vatten. Nordost om platsen för Malmö stad gick Lommabukten ett gott stycke längre in i landet än nu. Den inre vik som sålunda uppkom framgår av här återgivna skiss över de postglaciala avlagringarna kring Sege ås nedre lopp.¹⁰ Skiss 2.

SKISS 2

Den kan beskrivas sålunda. Öresund nådde en kilometer längre in i landet (på vissa ställen mera) från en punkt strax nedanför Segeåns utlopp och tre och en halv kilometer längre norrut. Där Arlövs stationssamhälle ligger stod vatten. Just på detta ställe hade sundets utvidgning sin största bredd, ända till två kilometer. Strax söder om Segeåns utlopp följde viken åns dalgång och var här c:a en kilometer bred. Där dalgången kröker åt öster utbredde sig vattnet över hela det nuvarande flygfältet vid Bulltofta ända ned till Ho-

Skiss 2. Den topografiska situationen öster om Malmö för 6000 år sedan.

hög och Håkanstorp. Även öster om detta vatten var ån i allmänhet mycket bred ända bort till den plats där Görslövs bro är belägen.

Som syns var en vägförbindelse mellan Söderslätt och trakterna norr därom vid tiden för här angivna vattenstånd-

nivå knappast möjlig längre väster ut än just där Görslövs bro ligger. Så småningom sjönk vattnet undan igen och efterföljdes av träskmarker. Men det gick långsamt. Ännu på Buhrmans karta kan man se rester av dessa kärr. Det är tydligt att det är dessa naturförhållan-

den som gjorde, att Södersläotts vägförbindelse med bygderna i norr kom att ligga vid Görslöv.

* *

Har naturaförhållandena kring Sege ås nedre lopp varit orsaken till att förbindelserna mellan Söderslätt och bygderna norr därom kom att gå över Görslöv, och detta är säkerligen troligt, vidgar sig perspektivet bakåt i tiden väsentligt. Man kan antaga att vägen kom till så snart en bygd uppkommit på Söderslätt och denna fick behov av att komma i kontakt med bygderna norrut. När detta inträffade går inte att klarlägga. Några fornfynd som har med vägen att göra har inte påträffats. Den enda möjlighet som föreligger torde vara att söka indicier från olika tider som kan peka på att vägen just då fanns.

En förutsättning för vägens existens är tydligen att det existerade något som kan kallas bygd.¹¹ En inte alltför ringa bofast befolkning på Söderslätt skulle man också kunna säga. Och denna kan inte tänkas bestå av enbart spridda isolerade familjer. Man får tänka sig en viss koncentration av bebyggelsen. Frågan blir då om det går att i den förhistoriska tiden konstatera dylika bosättningscentra. För den tidens sista årtusende är detta nog möjligt med tillhjälp av ortnamnen.

Ortnamnsforskarna har sedan länge ansett sig kunna dela upp dessa namn i olika åldersgrupper. Den relativa uppdelningen torde vara rätt säker. Men även för den absoluta åldern ligger bedömningen inom ramen för det sannolika. Till ett äldre skikt hör bl. a. ortnamn som slutar på -löv, -stad, -inge

och -hög. Den sistnämnda slutleden är som bekant ofta i Skåne förvanskad till -ie eller enbart -e. Uppkomsten av dessa ortnamn anses ha skett från vår tideräknings början till fram emot mitten av första årtusendet. Denna tidsbedömning har på sista tiden fått stöd av metroanalysen, en metod som syftar till att på grundval av gamla lantmäterikartor klarlägga efter vilket måttssystem de olika åkrarna inom en by under tidernas lopp uppdelades. Denna metod har t. ex. tillämpats i fråga om en östskånsk by, Virrestad, där den keltiska alnen visat sig vara använd vid den första delningen, medan därefter den romerska o. s. v. kommit i bruk. Detta visar väl att bosättningen här går tillbaka åtminstone till de första århundradena av vår tideräkning.¹² De boplatser, som förr eller senare utvecklat sig till byar med namn, vari någon av de nämnda slutlederna ingår, kan därför antas ha utgjort bygden vid mitten av första årtusendet. Det kan ha sitt intresse att se hur desamma är belägna i förhållande till den här behandlade vägen från Görslöv ned över Söderslätt.

Med utgångspunkt från dessa resonemang har på en kartsnitt, Skiss 3, över Skånes sydvästra hörn lagts in de ortnamn som har någon av de ovannämnda slutlederna. Härtill bör fogas några anmärkningar. Dels finns även andra namn som nog är lika gamla. Deras antal är så ringa att de inte påverkar bilden, därför har de inte medtagits utom i två fall. Detta gäller Lomma och Bara och härför föreligger särskilda skäl. Dels kan det vara möjligt, att alla upptagna namn inte har den förutsatta åldern. Förvanskningar kan ha skett under tiderna och ortnamnsforskningen har ännu inte på långa vägar hunnit att

behandla alla namn. Endast kyrkbyarna ha mera allmänt ägnats uppmärksamhet. Men även i fråga om förekomsten av dylika förvanskade namn kan sägas att inte heller de kan vara så många att helhetsbilden störs. Slutligen förekommer på skissen namn, som visserligen varit föremål för forskning men där tvist råder om den rätta tolkningen. Detta gäller t. ex. Tygelsjö och Skegrie. — På kartskissen har också lagts in dels vägen Lund—Görslöv—Ö. Värlinge, dels landsvägarna Malmö—Ystad över Ö. Greve och Malmö—Trelleborg över Vellinge.

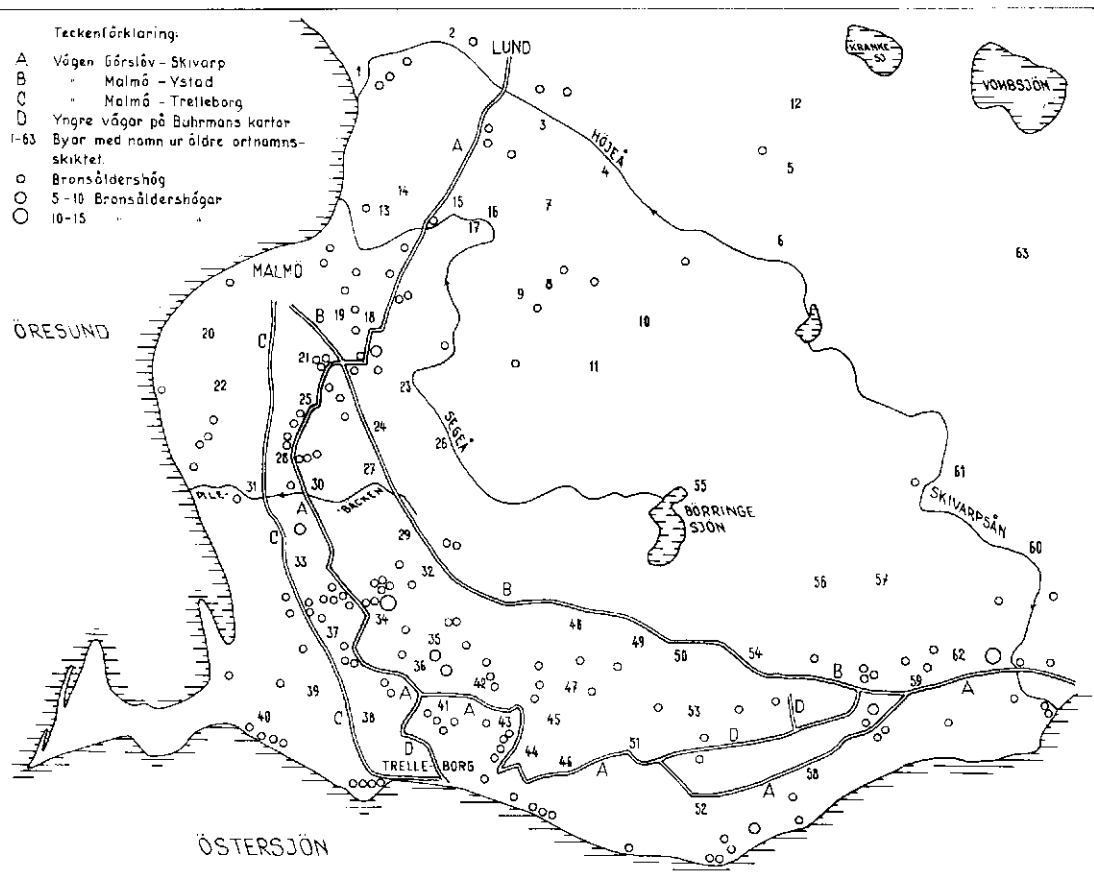
SKISS 3

Kartskissen visar alldeles uppenbart att det vid mitten av vår tideräknings första årtusende fanns en betydande bygd på Söderslätt och att den här behandlade vägen ligger centralt i denna gamla järnåldersbygd, medan de båda landsvägarna är belägna i dess ytterkanter. Dessa senare har tydligen tillkommit i samband med de ovan nämnda städernas behov av bättre förbindelser med varandra, sannolikt på högre myndigheters bud. Men dessa städer är många hundra år yngre än den nämnda järnåldersbygden. Om vägen över Sege å vid Görslöv går tillbaka till äldre järnåldern, som skissen ger indicium för, får man också antaga att den tillkommit spontant i takt med bygdens behov av förbindelser med yttrevärlden. Därför kan vägen inte gärna ha nått sitt slut i Ö. Värlinge. Den gamla bosättningen öster därom måste också ha berörts därav. Här kommer först Hammarlöv, Gylle och därefter Vemmerlöv i fråga. Därefter ligger Fjärdingslöv österut och Kyrkoköpinge i söder. Båda orterna har gamla vägförbindelser med

Vemmerlöv. Kyrkoköpinge kanske intresserar oss mest. Många historiker håller före att gamla bosättningar, vilkas namn slutar på -köpinge under forntiden varit handelsplatser. Tydligt är väl att en huvudled under järnåldern berört denna ort. Härmed har vi följt denna förmodade väg ner till Östersjö-kusten och hamnat i Trelleborgs föregångare.

Här har aldrig funnits någon bygdegräns. De gamla bosättningarna österut hör också till Söderslätt. I själva verket går gränsen vid Skivarpån. På dess andra strand låg den i medeltida källor omnämnda Ljunittskogen. Dess område är fattigt på fornfynd. Mats P. Malmers isaritmkartor över fynd av tunnackiga flintyxor, båtymaxor, flintdolkar o. s. v. visar alla tydligt, att nämnda område under stenåldern utgjorde ett tomrum.¹³ Det är därför rätt naturligt att även förutsätta en förhistorisk vägförbindelse från Trelleborgstrakten till Skivarpån. Här slutade därför Söderslätt. Men längre österut är givetvis en annan bygd.

Om vi återgår till Buhrmans karta finner vi där två vägar från Trelleborg åt nämnda håll. Den ena går på själva Östersjöstranden och leder till Ystad. Den ligger emellertid helt utanför byarna med namn ur det äldsta ortnamns-skiktet. Dessa är i regel belägna åtminstone någon kilometer från stranden. Frågan är väl därför om den vägen på Buhrmans tid kan ha haft någon betydelse. Den finns t. ex. inte alls upptagen på den s. k. Skånekartan av 1742. Från 1790 finns ett uttalande om "att den likväl sällan nyttjas".¹⁴ Det är först nu i bilismens tidevarv som den rustats upp och blivit en frekventerad turistled. Den andra vägen på kartan

Skiss 3. Karta över Söderslätt. Siffrorna anger följande byar: 1. Lomma, 2. Värpinge, 3. Kvärlov, 4. Kyrkheddinge, 5. Önnelöv, 6. Gödelöv, 7. Nevishög, 8. Vinninge, 9. Bara, 10. Vismarlöv, 11. Yddinge, 12. Hällestad, 13. Arlov, 14. Burlöv, 15. Görslöv, 16. Djurslöv, 17. Särslöv, 18. Husie, 19. V. Skrävlinge, 20. Hyllie, 21. Fosie, 22. Vintrie, 23. Oxie, 24. Käglinge, 25. Fjärdingslöv, 26. Törringe, 27. Arrie, 28. Tygelsjö, 29. V. Ingelstad, 30. Hököpinge, 31. Gässie, 32. Ö. Grevie, 33. Vellinge, 34. Fuglie, 35. Villie, 36. Ö. Värlinge, 37. Häslöv, 38. Skegrie, 39. Stävie, 40. Kämpinge, 41. Hammarlöv, 42. V. Vemmerlöv, 43. Gylle, 44. Kyrkoköpinge, 45. Fjärdingslöv, 46. Gislöv, 47. Virestad, 48. Fru Alstad, 49. St. Markie, 50. Anderslöv, 51. Simlinge, 52. St. Isie, 53. Brönnestad, 54. Hönsinge, 55. Böringe, 56. Gärdslöv, 57. Saritslöv, 58. L. Beddinge, 59. Ö. Vemmenhög, 60. Villie, 61. Slimminge, 62. Ölov, 63. Everlöv.

Av byar som uppdelats i t. ex. Östra och Västra, Stora och Lilla har endast en delby intagits — såsom Kyrkheddinge men ej Moss- och Kornheddinge.

anges gå över Gislöv, S. Äby, Vallby, Ö. Klagstorp, Hasslemölla till landsvägen inom V. Vemmenhög's mark. Öster om Gislöv går som syns denna väg helt över orter med namn som är yngre än det äldsta ortnamnsskiktet. Om denna väg verkligen funnits på Buhrmans tid skulle man kunna anta att dess tillkomst berott av Trelleborgs behov och på högre myndigheters tillskyndan. Den raka sträckningen skulle kunna tyda på detta. Vägen är dock inte antydd på Skånekartan av år 1742 (jfr not 14). På Buhrmans kustkarta finns den visserligen men den går ej från Hasslemölla till landsvägen i V. Vemmenhög utan till Jordberga slott, där den slutar.

Den förhistoriska vägförbindelsen genom Söderslätt öster ut kan på ett mera knyckigt sätt ha letat sig fram från den ena gamla orten till den andra. Från Gislöv kan den ha gått till Simlinge, därifrån till St. Isie i Hemmesdynge socken och över Beddinge gamla kyrkby till V. eller Ö. Vemmenhög och därifrån förbi Ölov till Skivarpsån med dess vadställe, där sedermera bron byggdes. Efter brons tillkomst fick samtliga hemman i Vemmenhög's härad skyldighet att lämna bidrag till dess underhåll. Detta brokorn uppbars i slutet av 1500-talet av Gabriella Sparre på Svaneholm. En annan adlig person hade samma föräning i början av 1600-talet.¹⁵ Dessa hade följaktligen att hålla bron i stånd. Eftersom bron var en häradets gemensamma angelägenhet gällde troligen det samma om vägen som ledde dit. På skiss 3 har även härovan sist angivna sträckning lagts in. Den verkar mest sannolik. Men givetvis kan vägen ha haft en sådan som mera överensstämmer med vägen till Jordberga på Buhr-

mans kustkarta. Detta spørsmål syns emellertid inte väsentligt.

De vägsträckningar som finns upptagna på skiss 3 från Görslövs bro till Skivarp existerar i regel alltså i vår tid. Där så inte är fallet har vägarna kunnat beläggas i äldre kartmaterial. Slutsatsen tycks mig given. Denna vägsträckning gick i centrum av järnåldersbygden på Söderslätt.

* * *

Då ingenting tyder på att vägförbindelsen uppkommit först vid mitten av första årtusendet av vår tideräkning, till vilken tid undersökningen ovan om vägens belägenhet till orter med namn ur det äldsta ortnamnsskiktet hänförs sig, finns intet motiv för att stanna just här. Man kan mycket väl fråga sig hur det var under bronsåldern. Om det går att få något indicium som antyder ett svar på denna fråga, måste det emellertid bygga på fornminnen, som klart kan hänföras till denna tidsperiod. Arkeologiska ströfynd räcker inte. De säger i och för sig för litet om förhållandena just på det ställe där föremålet upphittades. Helt annat kan det självklart vara med gravfynd. I detta avseende ger Söderslätt ett rikt material från bronsåldern genom de många stora gravhögar. De kallas i allmänhet för bronsåldershögar. Beteckningen tycks vara riktig. Inom Oxie, Skytts och Vemmenhög's härader finns över 180 dylika högar redovisade på de geologiska kartbladen.¹⁶ Av dessa har ett femtontal undersökts sakkunnigt. I alla dessa fall har högarna visat sig tillkomna under tiden något århundrade in på bronsåldern och till dess mitt. Å andra sidan har ingen gravhög från nå-

gon annan arkeologisk epok konstaterats i denna landsända. Detta gör att man kan ha rätt att hänföra dessa gravhögar till bronsåldern. Den på de geologiska kartbladen redovisade inventeringen torde ge en ganska trogen bild av högarnas förekomst på Söderslätt i slutet av förra och början av detta århundrade. Naturligtvis är dess riktighet relativ. Vissa högar kan ha förbisetts, i andra fall kanske naturliga bildningar har upptagits. Möjligheten kan ju trots allt stå kvar att någon gravhög härstammar från en annan tidsepok. Det bör väl också anmärkas, att lika väl som många högar förstörts efter ovan nämnda inventerings genomförande hade ännu flera raserats under de föregående årtusendena. Men detta förhållande har så vitt man kan finna inte rubbat högarnas relativa fördelning mellan de olika orterna.

En stor arkeologisk tvistefråga har varit om dessa högar låg i anslutning till eller avlägsna från de dåtida människornas bosättning. Eftersom så ytterligt få boplatser från bronsåldern upptäckts har detta problem inte kunnat lösas genom direkta bevis. Men numera syns ganska stor enighet råda bland fackmännen om att även under denna tid begrov man sina avlidna anförvanter i närheten av boplatsten. Att högarna ofta kom att ligga på mindre bördig jord berodde nog på en benägenhet att placera dem på högre belägna ställen, som på slätten i regel är grusiga eller sandiga. Härpå skulle många exempel kunna anföras. Ett kan nämnas: de båda högarna söder om Skumparps by i V. Klagstorps socken ligger på ett par grusfläckar, som är av ringa omfattning och helt ensamma om sin jordmån i de omgivande lermarkerna.

Inom Oxie, Skytts och Vemmenhögs härader upptar de geologiska kartbladen 183 gravhögar, därav i Oxie 56, i Skytts 74 och i Vemmenhögs 53. De har lagts in på Skiss 3. Man kan inte undgå intrycket att gravhögarna har en belägenhet som väl överensstämmer med byarnas.

Skissen har karaktär av punktkarta. Dylika kartor över arkeologiska fynds spridning har använts flitigt men också varit utsatta för åtskillig kritik. Metodens svagheter har nu sist starkt understrukits av Mats P. Malmer.¹⁷ Hans mening kan sammanfattas sålunda. Eftersom kartorna måste ha en liten skala kommer punkterna ofta att trängas med varandra. Att avgöra om de ligger i breda eller smala bälten, tätt eller glest blir helt subjektivt. Man betraktar en karta impressionistiskt och finner att den visar vad man önskar. — Åtskillig sanning ligger nog i denna kritik. Det är därför helt visst av värde om en punktkartas intryck kan kontrolleras genom någon statistisk behandling av materialet.

En dylik kontroll syns vara möjlig att genomföra i fråga om bronsåldershögarnas lägen på skissen. Man kan jämföra förekomsten av högar i relation till arealen inom dels de socknar som berörs av vägen Görslövs bro till Skivarps bro och dels de som inte berörs därav. För att en dylik jämförelse skall ge rättvisande resultat får man emellertid se till att de däri deltagande socknarna har ungefär samma förutsättningar för mänsklig bosättning. Vissa uteslutningar är därför motiverade.

Jämförelsen kan lämpligen ske häradsvis. Vi börjar med Oxie härad. Till de socknar som berörs av vägen har räknats: S. Sall-

rup, Husie, Oxie, Fosie, Lockarp, Glostorp, V. Klagstorp, Tygelsjö, Hököpinge och S. Åkarp. Hit har räknats inte bara de socknar, genom vars område vägen går, utan även de där den ingår i sockengränsen. Anmärkas bör även att de gamla socknar som numera inkorporerats med Malmö behandlas som självständiga. Den nu nämnda gruppen av socknar har en areal av 10,864 hektar. De har inom sitt område 41 gravhögar. Det blir en hög per 265 hektar. Övriga socknar som alltså inte berör vägen blir då: Särslöv, V. Skrävlinge, Malmö (före inkorporeringarna), Hyllie, Bunkeflo, Törringe, Arrie, V. Kärrstorp, V. Ingelstad, Ö. Grevie, Mellan-Grevie, Gässie och Eskilstorp. Svedala har uteslutits, emedan den väsentligen i motsats till alla övriga socknar ligger inom nordostmoränens område. De medräknade socknarna har en sammanlagd areal av 12,647 hektar med 15 högar, d. v. s. en hög på 843 hektar. Av de socknar som ej berörs av vägen ligger 7 öster ut från vägen och 6 västerut. Denna statistiska kontroll bestyrker väl intrycket av skissen att vägen går mitt igenom bronsåldersbygden.

För Skytts härad går inte motsvarande beräkningar att göra med samma säkerhet. Skanör med Falsterbo, som av gammalt mest består av impediment och saknar gravhögar, har inte medtagits i jämförelsen. Socknarna St. Hammar och Reng har också inom sina områden en del impediment, som inte kunnat användas till jordbruk. Det gäller de gamla ljunmarkerna åt Skanör till. Det är svårt att räkna dem ifrån. Resultatet blir därigenom något för ogynnsamt för de socknar som ej berörs av vägen. Till denna kategori räknas följande socknar: Maglarp, V. Tomarp, Reng, Vellinge, Håslöv, St. Hammar, Lilla Slågarp, St. Slågarp, V. Alstad, Fru Alstad, Anderslöv, Skegrie, Trelleborg och Bösarps. De ha en sammanlagd areal av 17,966 hektar med 33 gravhögar, d. v. s. en på 544 hektar. De socknar som berörs av vägen är Fuglie, Bodarp, Hammarlöv, V. Vemmerlöv, Gylle, Kyrköpinge, Dalköpinge och Gislöv. De innefattar 6,610 hektar med 41 gravhögar, d. v. s. en på 161 hektar. Relationen mellan areal och antalet gravhögar är för den senare gruppen så gynnsam att de ovan-

nämnda impedimenten inte kan ha ändrat dess principiella karaktär. Resultatet överensstämmer därför med det som framkommit för Oxie härads del.

Beträffande Vemmenhög's härad bör först anmärkas att fyra socknar, nämligen, Börtinge, Gärdslöv, Skurup och Slimminge skjuter långt upp i nordostmoränens område. De innefattar c:a 15,000 hektar och har tillsammans endast en gravhög. De har frånräknats. I fråga om de socknar som berörs av vägen har räknats med två alternativ. Det första bygger på förutsättningen att vägen gått över Simlinge, S. Åby, Hemmesdyge, Äspö, Beddinge, Tullstorp, V. Vemmenhög, Ö. Vemmenhög och Skivarp. För denna grupp blir resultatet en hög på 250 hektar, medan för gruppen med ej av vägen berörda socknar det blir en hög på 867 hektar. Det andra alternativet med vägen över Simlinge, S. Åby, Ö. Klagstorp, Källstorp, Tullstorp, V. Vemmenhög, Ö. Vemmenhög och Skivarp överensstämmer mera med vägen på Buhrmans karta. Här blir relationen för socknarna som berörs av vägen en hög på 305 hektar och för övriga en på 554. Även i det senare alternativet ligger vägen klart inom bronsåldershögarernas koncentrationsområde.

Det ovan anförda torde ge belägg för tillvaron av en betydande bygd på Söderslätt under bronsåldern och att denna hade sin starkaste koncentration i samma åkerbruksbygd som under järnåldern vid mitten av vår tideräknings första årtusende. Att vägen Görslöv—Skivarp visat sig nära knuten till denna bygd under sistnämnda tid har här tidigare visats. Utredningen om bronsåldershögarernas belägenhet i förhållande till denna väg ger anledning att förmoda att den existerade redan under bronsåldern. Förutsättningarna fanns onekligen. Utom tillvaron av en vidsträckt bygd visar också fornfynden att dragare fanns på den tiden liksom också att hjulet var känt.

Det ligger nära till hands att lockas

fortsätta än vidare in i förhistoriens töcken. Även under stenåldern fanns det tydligen bygder i Skåne, också på Söderslätt. Malmers tidigare omnämnda isaritmkartor över fynd från yngre stenåldern tycks visa detta. De låg tydligen inom samma områden som bronsåldersbygder. Men låt oss hejda fantasin. Fanns det dragare då? Hade kunskapen om hjulet nått fram till Söderslätt under denna tid? Det vet vi inte med säkerhet. Det blir nog bäst att hänvisa till Malmer som säger: "Vägar anlades säkerligen inte under stenåldern utan var då helt enkelt stigar i terrängen".¹⁸

* *

*

Över Sege å vid Görslöv och Skiv-
arpsån vid Skivarp gick förbindelserna
vidare åt norr och öster. Man kan fråga
varthän? Till andra bygder. Samma
slags vittnesbörd som åberopats för Sö-
derslätt kan användas i fråga om andra
skånska bygder. Malmers ovan om-
nämnda isaritmkartor säger oss att un-
der stenåldern bodde den tidens jord-
brukare i kusttrakterna på de kalkhal-
tiga baltiska moränernas mark samt i
Kristianstadstrakten på dess likartade
jordmån. Dessa trakter utgjorde inte
något sammanhängande bälte. Jök-
el-
leran är visst inte överallt dominerande
jordmån ens i kusttrakterna. På grund
därav uppdelades dessa i olika bygder.
Förekomsten av gravhögar och andra
fynd från bronsåldern ger en likartad
bild, ehuru en och annan ny bygd till-
kommit, t. ex. i Bjäre. De tidigare byg-
derna har också blivit något större.¹⁹
En likartad iakttagelse kan man göra i
fråga om ortnamnen. Även under järn-

åldern var bygder i stort sett de-
samma fast efterhand allt mera ut-
vidgade.

Vägen från Görslöv norrut ledde till
Lunda-trakten. Mellan Sege- och Hölje-
åarna fanns av ortnamnen att döma
ingen så gammal bygd längs vägen.
Endast intill själva åarna finner man
ortnamn ur det äldre ortnamnsskiktet.
Där ligger också några bronsåldershö-
gar. I Lunda-trakten fanns sannolikt
inte heller någon gammal bygd. Man
får därför tänka sig att vägen fortsatte
nordväst ut till Lödde å vid Kävlinge.
Här kommer man in i ett annat om-
råde med rika minnen från alla skeden
i Skånes förhistoria. Här låg en gammal
bygd som, om man utgår från de äldsta
ortnamnen, kan i sin sydkant anges med
Kävlinge i väster och Håstad i öster
och norrut med Öslöv i öster och Sva-
löv i väster. Den har också utlöpare
längs Lödde ås övre lopp. Den går vi-
dare ut till kusten av Öresund med
Löddeköpinge, Flädie, Stävie och Fjelle.
Till denna bygd får man nog också
räkna de båda byarna vid Höje å,
Lomma och Värpinge. Den nu angivna
bygden kallade Sture Bolin för Västra
inlandsbygden.²⁰

Österut slutade Söderslätt vid Skiv-
arpsån. På dess östra sida utbredde sig
som tidigare nämnts den fyndtomma
Ljunitsskogen. Här kommer närmast
Östersjön Snårestad som det första
namnet ur det äldsta ortnamnsskiktet
en halv mil från ån. Högre upp var
ödemarken bredare. Där ligger Sövestad
en mil öster om nämnda å. Med de nu
nämnda båda orterna möter i forntiden
västra gränsen för en annan stor bygd,
Österlen. Den uppfyller hela Skånes
sydöstra hörn liksom Söderslätt dess
sydvästra. Österlen är lika gammal.

Både fornminnen och ortnamn vittnar därom.

Vägen genom Söderslätt från Görs-löv bro i norr till Skivarps bro i öster var helt säkert inte blott ett medel för inre förbindelser. Den länkade sannolikt denna bygd samman med andra, i första hand de båda ovan nämnda. Där vägen passerade de åar som utgjorde Söderslätt's gränser låg utfarterna. Där fanns vadställena på samma plats genom tiderna. En dag ledde utvecklingen dithän att de ersattes med broar. Görs-lövs och Skivarps broar kan därför betecknas som minnesmärken över en av Skånes äldsta mellanbygdsförbindelser.

Noter

¹ En läst 12 pund, ett pund 20 skäppor, sex skäppor en tunna (Sam Owen Jansson: Måttordbok).

² Bricka: Kancelliets Brevböger 1551—1555, sid. 185, K. Enghoff: De allmänna vägarna i Malmöhus län, sid. 43.

³ Kammarkollegii arkiv: 1671 års jord-revningsprotokoll för Oxie, Skytts och Bara härader, 2. provinskontoret, vol. 552, sid. 163—338.

⁴ Riksarkivet: Skånska kommissionen, litt. vol. U. sid. 876.

⁵ Ingenjörkaptenen Gerhard Buhrmans på Karl XI:s befallning 1684 uppgjorda karta över Skåne, utgiven av F. Wernstedt 1927.

⁶ Krigsarkivet: Topografiska kartor XVII:4.

⁷ Lantmäteriarkivet i Malmö.

⁸ Fältmätarbrigadens skånska rekognosceringskarta: I Krigsarkivet.

⁹ P. E. Sköld: Oxie by och Oxie härad, Namn och Bygd 1953.

¹⁰ Sveriges geologiska kartverk: Kartbladet Börringekloster.

¹¹ Jfr Mats P. Malmer: Jungneolithische Studien, sid. 782: "Vägar kommer till där många människor bo".

¹² Hilbert Andersson: Parzellierung und Gemengelage.

¹³ Mats P. Malmer: A. a. sid. 700—701.

¹⁴ Enghoff: Vägarna i Malmöhus län, sid. 143 och 224.

¹⁵ Enghoff: A. a. sid. 41.

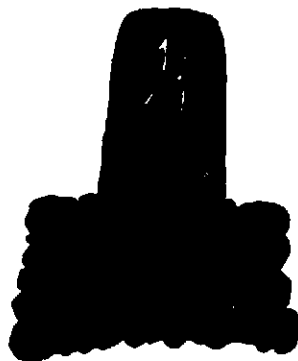
¹⁶ Geologiska kartverket: Kartbladen Malmö, Skanör, Trelleborg, Börringekloster, Sövdeborg och Ystad.

¹⁷ A. a. sid. 681 och 684.

¹⁸ A. a. sid. 782.

¹⁹ Evert Baudou: Die regionale und chronologische Einteilung der jüngeren Bronzezeit im Nordischen Kreis, kartorna i bokens slut.

²⁰ Sture Bolin: Skånelands historia II, sid. 60.

Christian IV och Halmstad

Av Märta Hähnel

Christian IV var livligt intresserad av arkitektur och stadsplanering och tog som enväldig monark aktiv del i utformningen av sina nya eller nyordnade städer och byggnadsverk. Till de städer som konungen särskilt intresserade sig för hör Halmstad. Hans betydelse för staden behandlas här av Märta Hähnel ur två skilda aspekter. Författaren, som till yrket är lärare och filolog, har sedan länge specialiserat sig på Halmstads historia och bl. a. publicerat delar av stadens domböcker. — I ett senare nummer av ALE kommer lektor Hähnel att behandla stadens befästningar under Christian IV:s tid.

Halmstads sigill, 1603.

Halmstads krönte hjärta

Halmstads äldsta sigill visar bilden av en tornérhjälm, prydd med fyra i form av ett W ställda vippor eller ax. Det har daterats till förra hälften av 1300-talet på grund av hjälmens typ. Flera liknande sigill finns bevarade. På dessa har de fyra halmstråna utvecklats till tre kärvar, men bilden domineras fortfarande av hjälmen, även om dess form undergått vissa förändringar. Det sista kända sigillet av denna typ bär året 1584.

År 1603 uppträder ett helt nytt sigill, det första som man kan kalla för ett regelrätt vapen. Det är ur flera synpunkter märkligt. De tre halmkärvarna har fått sin plats som hjälmprydnad. Det är mycket ovanligt att stadsvapen utöver skölden förses med hjälm och hjälmprydnad. Det finns endast två exempel härpå inom gammalt danskt område: Malmö och Halmstad. En nyhet som varken anknöt till Halmstads namn eller äldre sigill var de tre krönte

hjärtana i skölden. Någon tillfredsställande förklaring till denna vapenbilds ursprung har icke givits. Prosten S. P. Bexell säger visserligen i sin omkring 1818 utgivna Hallands historia och beskrivning, att Halmstad erhållit tillstånd av den danske konungen Fredrik II att föra tre hjärtan i sitt vapen på grund av borgerskapets tappra försvaret av staden vid Erik XIV:s belägring 1563. Men alldeles bortsett från att denna förklaring blott är att betrakta som en sägen, så motsäges den av det faktum, att staden 1584 — omkring tjugo år efter belägringen — fick ett nytt sigill av den gamla typen. Kanske ligger det ändå ett korn av sanning i denna tradition.

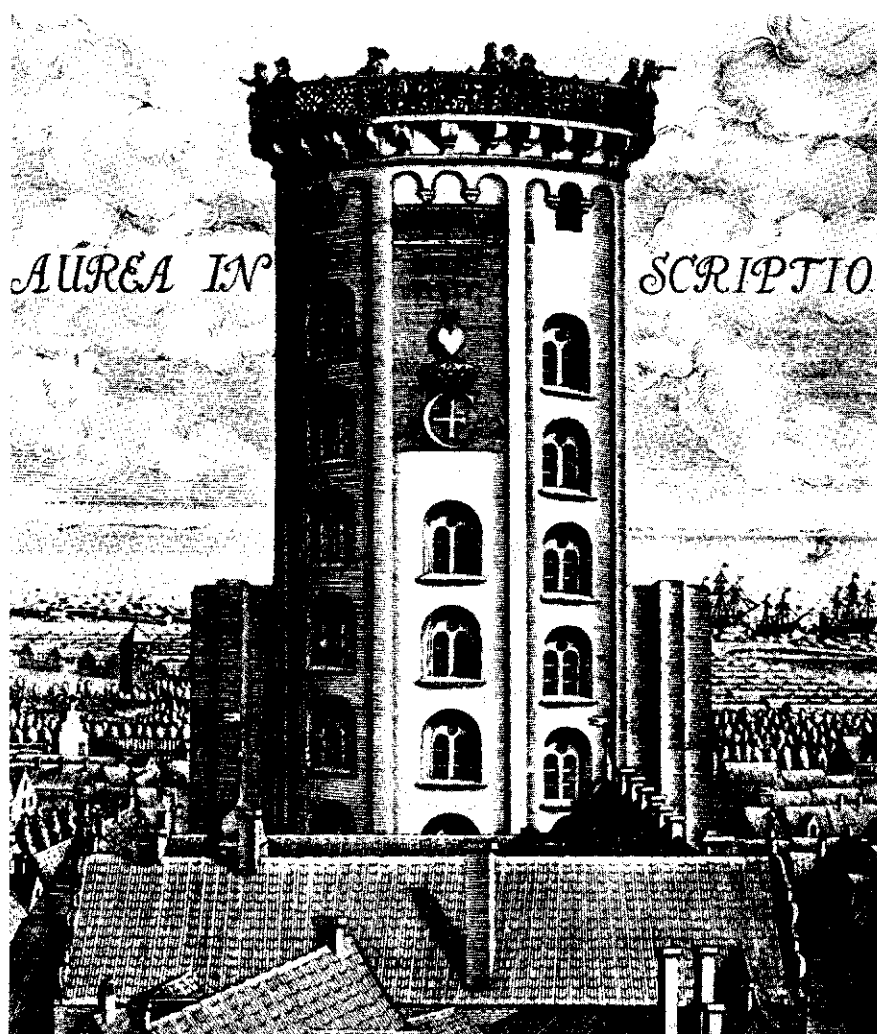
Halmstad var vid sekelskiftet 1600 i särskilt hög grad föremål för den danske konungen Christian IV:s intresse. Han rustade för krig mot Sverige och förstärkte i samband därmed sina gränsfästningar. En av hans första åtgärder var att göra även Halmstad till en fästning och residensstad i ett nytt halländskt huvudlän. I äldre tid hade Halland varit delat i två län: Norra Halland med Varbergs slott som residens för länsherren och Södra Halland med Laholms slott som centrum. Vardera länet omfattade fyra härad, och gränsen gick vid Falkenberg och Ätran. Halmstads härad hade visserligen redan vid början av 1500-talet brutits ut ur Laholms län och bildat en särskild förläning, men något residens för läntagaren fanns ej i Halmstad vid denna tid. Lensmanden Povel Huitfeldt, som innehade Halmstads härad i fjorton år i följd (1578—1592), hade skaffat sig en egen gård i staden. Den låg på det nuvarande slottets plats. Efter hans död köpte Christian IV gården ”för att be-

fallningsmannen i Halmstads härad alltid kan ha sin bostad där” som det står i ett kungligt brev. Köpet kom till stånd 1595, och några år senare (1599) bröts även Årstads härad ut ur Laholms län och förenades med Halmstads härad till ett län, Halmstadgård och län. Samtidigt lät Christian IV förvandla Halmstad till en verklig fästning genom att bygga en helt ny och tidsenlig befästningsgördel runt staden. Den påbörjades 1598 och torde ha stått färdig i sina huvuddrag 1603.

Med anledning av det förestående gränsmötet mellan svenskar och danskar vid Flabäck i norra Halland 1603 mönstrade Christian IV tre fanor rytare i Halmstad, dit stora förråd av livsmedel fraktats. Vid detta möte skulle åtskilliga tvistefrågor tagas upp till behandling, bland andra den segslitna frågan om ”tre kronor” i det danska riksvapnet. Det är onekligen en händelse som ser ut som en tanke, att den ungdomligt övermodige Christian IV samma år gav sin nya fästningsstad ett nytt sigill och vapen innehållande tre kronor. Det var visserligen oantastligt, eftersom det var i form av tre krönte hjärtan. Men varför just hjärtan?

Christian IV:s personliga sigill. Förstorat två gånger. Efter P. B. Grandjean.

Rundetårn i Köpenhamn med den rebusartade inskriften på västra fasaden.
Kopparstick av H. A. Greyss, 1646.

Nu vet man att Christian var synnerligen intresserad av symbolik. Ett berömt exempel härpå är Rundetårn i Köpenhamn, på vilket den rebusartade dekorationen bestående av en latinsk-hebreisk inskription kompletteras med flera symboler, bland dem ett hjärta och kungens krönte namnchiffer. Hjärtat synes ha varit Christians högst personliga symbol, ett krönt hjärta återfinnes på hans eget sigill. Det är därför sannolikt att det förstärkta och i konungens utvidgningsplaner viktiga Halmstad förärades ett tretal av denna symbol, alldeles som han åt sina tre nyanlagda städer, Kristianstad, Kristianopol och Christianshavn senare gav sitt eget krönte namnchiffer att anbringas i deras sigill. Denna företeelse var ingalunda unik i heraldikens historia. Erik av Pommern gav Malmö stad 1437 det krönte griphuvudet, som ingick i hans och de pommerska hertigarnas vapen.

Litteratur

Danström, Ludvig, Halmstads sigill (Föreningen Gamla Halmstads årsbok (GHÅ) 1924)

Bengtsson, Bengt, Halmstad som fästning (GHÅ 1942)

Bexell, S. P. Hallands historia och beskrivning (ny upplaga 1931)

Grandjean, Poul Bredo, Danske Købstæders Segl indtil 1660, København 1937

— Danske Kongelige Segl fra Fredrik II.s, Christian IV.s og Fredrik III.s Tid, 1559—1670, København 1951

Hamberg, Per Gustaf, Tempelbygge för protestanter, Stockholm 1955

Hähnel, Märta, Det okända Halmstad (GHÅ 1949)

— Christian IV:s fastighetsköp i Halmstad (GHÅ 1950)

Kancelliets Brevbøger

Ljunggren, Karl Gustav, Halmstads äldsta sigill och medeltida tolkningar av namnet Halmstad (GHÅ 1937)

Rudbeck, Fredric, Några reflexioner om ortvapen (Vår Bygd 1953)

Thiset, A., Skaanske By- og Herredsvaaben i den danske Tid (Historisk skrift för Skåneland I) 1903

Wanscher, Vilhelm, Christian 4.s Bygninger, København 1937

Weibull, Lauritz, Malmö stads medeltida sigiller (Historisk tidskrift för Skåneland I)

Westman, Axel, Halmstads sigill och vapen (GHÅ 1929)

Vem byggde Halmstads slott?

Halmstads fyrlängade slott har aldrig blivit föremål för någon mera ingående byggnadshistorisk undersökning. Man kan dock vid en ytlig besiktning konstatera, att den västra längan har andra proportioner än de övriga, den är bredare och har tjockare murar, samt att partier av den västra och den norra längan, vars norra mur har samma bredd som den västra längans murar, innehåller en blandning av natursten och tegel. Därav har man dragit den säkerligen riktiga slutsatsen, att vissa delar av slottet är betydligt äldre än 1600-talet. August Hahr och efter honom Torsten Allgulin och Bengt Bengtsson har till och med uttryckt en förmodan, att de skulle ha tillhört en borg med anor från 1200-talet. För detta antagande finns dock intet dokumentariskt stöd.¹

De äldsta partiernas ursprung är alltså hittills okänt. Någon kungsgård i Halmstad har icke kunnat beläggas förrän 1595, då Christian IV köpte Povel Huitfeldts gård.² För marken betalades emellertid jordskyld till kyrkan, vilket tyder på att det kan vara fråga om resterna av någon gammal kyrklig institution.³

Den västra längan har emellertid varit huvudlängan i det huitfeldtska gårdskomplexet, som delvis synes ha stått under byggnad i början av 1580-talet, ty 1585 omtalas att Huitfeldt låtit uppföra ett "brøggerhus", troligen identisk med slottets östra länga, och ett "tuerhus" ut till gatan.⁴

Sedan Christian IV köpt gården, utfördes, som Bengt Bengtsson påpekar, till att börja med endast vissa inredningsarbeten.⁵ Ett stall av korsvirke för 24 hästar byggdes visserligen 1602, men detta har icke ingått i gårdskomplexet utan lagts utanför detta (se bild sid. 22).⁶ Vid sina besök i Halmstad i början av 1600-talet synes konungen icke ha bott i gården. År 1602 bodde han i "arkliet" vid torget och 1603 nämnes konungens "herberge".⁷ Detta tyder på att föga om ens någonting gjorts under det första årtiondet för att utvidga eller bygga om den nyförvärvade gården. Betydligt viktigare var vid denna tid befästningsarbetena. Det var först omkring tio år senare som några större byggnadsarbeten på gården tycks ha kommit till stånd.

År 1609 gav konungen visserligen order att flera borgargårdar i närheten av kungsgården skulle inköpas, men först 1611 fick ägarna betalningen för sina gårdar, samma år som några "grave" (ingenjörer) skickades till Halmstad för att gräva en vallgrav mellan gården och staden.⁸ Fortfarande dominerade de fortifikatoriska synpunkterna. Vid denna tidpunkt pågick Kalmarkriget, och Halmstads fästningsverk förstärktes ytterligare genom så kallade utanverk eller "halvmånar" framför några av portarna.⁹ Konungen besökte själv Halmstad 1612, samma år som de första notiserna om ombyggnad av kungsgården dyker upp.¹⁰ Framför allt tycks det vara de västra och södra

Halmstads slott från öster efter en lavering från mitten av 1800-talet.

längorna som blir föremål för förändringar. Den södra längan göres till huvudlänga i det delvis ombyggda komplexet, i den västra inhyes provianthus, kök m. m. Ännu så sent som 1611 omtalas "den gamle brøggergaard" i ett sådant sammanhang, att man vågar identifiera den med den östra längan, som senare inreddes till slottskyrka.¹¹ Bengtsson har påpekat att någon nybyggnad på den östra längans plats icke omnämnes i rapporterna.¹² Han drar därav den slutsatsen, att den byggts utan att lämna några spår i dessa, men troligare är att längan stått kvar sedan Huitfeldts tid. År 1615 talas nämligen om "den nye port synden for vandporten indenfor muren".

Halmstads slott är sålunda byggt och ombyggt i etapper under loppet av en lång tid, kanske mer än hundra år. Som detta heterogena verks upphovsman har man utpekat Hans van Steenwinkel d. ä.¹³ Det finns emellertid inga bevis för att han skulle ha haft någon del varken i den huitfeldtska gårdens till-

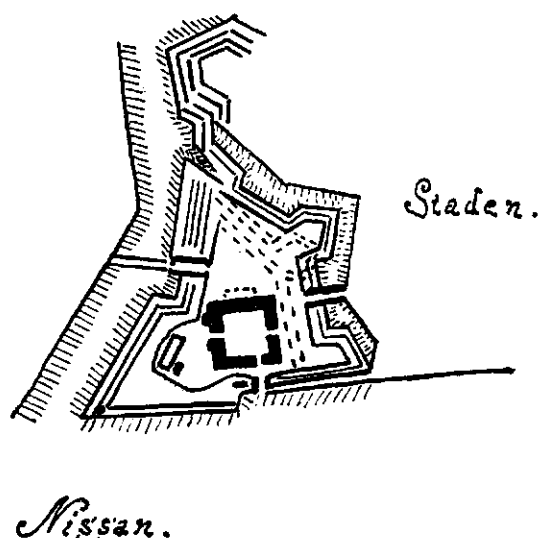
komst eller i de partier av slottet som ombyggdes omkring tolv år efter hans död. Bengt Bengtsson, som tidigare hävdade denna åsikt, har emellertid i Halmstads historia gjort gällande, att slottsarkitekten skulle ha varit Willum Cornelissen, samme man som fullbordade befästningsverken efter Steenwinkels död 1601.¹⁴ Den danske forskaren Wilhelm Wanscher däremot har i sitt väl dokumenterade arbete Christian 4.s Bygninger påpekat, att under åren 1601—1619 var konungen sin egen arkitekt.¹⁵ Christian IV, som personligen tog så livlig del i alla offentliga byggnadsföretag i sitt rike, har säkert själv vid sina besök i Halmstad 1609 och 1612 givit de där verksamma byggmästarna direktiv om önskvärda förändringar i det gamla gårdskomplexet, på det att det skulle motsvara såväl administrativa som fortifikatoriska krav. Att Willum Cornelissen varit verksam som byggmästare är säkert, men hur stor andel han har i slottets utformning är icke möjligt att avgöra. Det finns ett

kungligt brev, av den 5 maj 1614, med order för "Mester Villom, Bygmester i Halmstad at være til Stede i Helsingborg paa Onsdag Morgon /11. Maj/ i god Tid for at erfare Kongens Vilje", som kan tyda på konungen som ledare av slottsbygget med Willum Cornelissen som byggmästare. Ett annat kungligt brev, daterat den 2 april 1618, visar otvetydigt detta:

"Brev, hvorved Bygmester Villom Cornillissen i Halmstads Befæstning forpligter sig til att lave en Kælder uden Provianthuset paa Halmstad Slot, som skal være 12. Al. bred, 39 Al. lang og 3 Al. dyb, med Hul og Døre, udføre Jorden derfra paa Volden, lægge det nederste Gulv, lægge Bjælkerne og Planker ovenpaa Bjælkerne samt Gulvet af Sten ovenpaa, dønnike Muren indvendig og gøre Kælderen helt færdig med Trappe og Indgang med det allerførste. Han skal have 70 Rigsdlr. for dette Arbejde."¹⁶

Man kan alltså konstatera att till en medeltida byggnad av troligen ecklesiastiskt ursprung fogade Povel Huitfeldt några nyttobyggnader. Dessa ombyggdes delvis under åren 1614—1616 av Willum Cornelissen efter detaljerade anvisningar av Christian IV själv. Konungen har här som vid så många andra byggen varit idégivaren och som den detaljmänniska han var givit noggranna instruktioner till och med när det gällt så obetydliga arbeten som tillbyggnaden av en källare.

Bengtsson har i motsats till tidigare forskare som Hahr och Allgulin gjort gällande, att Halmstads slott saknat fortifikatorisk betydelse och att det bör betraktas blott och bart som ett lustslott.¹⁷ Tornet skulle enligt hans mening enbart vara ett rangtecken.¹⁸ Man bör observera att termen "slott" alltsedan 1530-talet användes i betydelsen borg.¹⁹ Frånvaron av sandstensdekorationer, som är så vanliga på kungliga slott från

Skiss över Halmstads slott år 1651.

Den streckmarkerade utbyggnaden ovanför (väster om) slottet skulle vara källaren som Willum Cornelissen byggde. Den fristående byggnaden till vänster (söder) är stallen av korsvirke.

renässanstiden, ja, till och med på stadsportar och privata slott, visar bäst att "slottet" var avsett som en nytto-byggnad i första hand. Christian IV:s avsikter med Halmstads modernisering var krigiska, staden skulle bli en stark länk i den östdanska fästningskedjan. Att under sådana omständigheter betrakta slottet som helt betydelselöst ur fortifikatorisk synpunkt — man får ej heller glömma tidens bondeuppror — är enligt min mening att gå för långt, även om det ej kunde göra skäl för namnet citadell. Hahr har av stilistiska skäl daterat spiran till omkring 1630, vilket stämmer väl med en uppgift hos Bexell, att i tornet fanns en "ringklocka" med den på kyrkklockor vanliga inskriptionen: "SI DEUS PRO NOBIS, QUIS CONTRA NOS. ANNO MDCXXXIV". Tornet måste sålunda ha gjort tjänst som slottskyrkans klockstapel. Om Hahrs datering är riktig, kan tornet tidigare ha haft en annan avslutning och då varit utsiktstorn. Det har i senare tid även tjänat som sjö-märke.²⁰ Dess ursprungliga funktion kan knappast fastställas med full säkerhet, men den har troligen varit av praktisk art.

Noter

¹ August Hahr, Svenska slott och herresäten, Ny följd, 1923 s. 4. Torsten Allgul-
lin, Halmstads slott. En studie till dess
äldre byggnadshistoria, GHÅ 1931, s. 18.
Bengt Bengtsson, Halmstad som fästning,
GHÅ 1942, s. 96 f. Hallands historia I,
1954, s. 782.

² Bengtsson gör i Hallands historia I. s.
848 gällande, att äganderätten och läget
av vad han kallar Halmstadgård ej är klar-

lagda. I min uppsats Christian IV:s fastig-
hetsköp i Halmstad, GHÅ 1950 s. 2 ff,
finns lösningen på detta problem, vilken ej
observerats av Bengtsson. Det där publice-
rade köpebrevet av den 26 november 1595
lyder i sammandrag: "Jeg, Margrethe Huit-
feldt, salig Mogens Ericksens efterleverska
gør vitterligt, at jeg haver soldt till herr
Christian den fierde en min gaard och
ejendom liggende uti Halmstad, *uti den
sønderste ende ved porten* med gaard och
gaardsrum, have och haverum, som jeg ar-
vede efter min salig broder Povil Huitfeldt
och han selv uti bode och der till *en brøg-
gergaardt, der tvert over liggende*, med den
besked, at av samme ejendom udgives till
kirken den aarlige jordskyld som der plejer
av at gange." Bengtsson har kallat ett hy-
potetiskt medeltida residens "Halmstad-
gård". I realiteten är det den huitfeldtska
gården, som under åren 1596—1620 bär
detta namn omväxlande med "Kongens
Gaard", men först dock sedan den blivit
kungens egendom genom köp. Det nya lä-
net, Halmstadgårds län byggdes upp under
åren 1599—1606.

³ Denna fråga måste tills vidare lämnas
öppen.

⁴ Rigsarkivet. Originale Skøder 1611
25/10. Bland dessa handlingar finns ett
köpebrev daterat den 8 november 1585 av
följande lydelse: "Nills Hannsønn Borge-
mester udi Hallemstedt, Raadmænd og
Hanns Markusøn Byfoged smstds. gør vit-
terligt, at 8/11 1585 paa vort Raadhus var
vi nærværende ved at Skøde mellem pouill
Huitffeldt til Snestrup paa den ene og ge-
ritt Markusøn vor Medbroder og Borgmes-
ter her sammesteds paa den anden Side udi
saa Maade, at Geritt Markusøn efter Kong.
Majestæts Brevs Lydelse skødede til pouill
Huitffeldt en Hustoft og Jord, som er en
Byggested liggende udi søndre Treding her
udi Hallimstedt paa Aastredet, som pouill
Huitffeldt hauer ladett Satt oc opebøgtt
ett Brøgerhusz och ett tuerhuusz vd till
gaden opaa huilchen thofftt oc Jord er fraa
gaden och ned till Aaen wdy Lengdt och
bredt ope och neder som then nu forffun-
den er oc Aff Arells thid weritt hauer." Detta
köpebrev ingår i en samling med på-
skriften "Schjøder och Adkomst Breffue
paa Nogle Gaarde og Boeliger som Kong.

Mayes: Loed købe wdi Hallmstedt thend 25 Octob: 1611". Se vidare GHÅ 1950 s. 1 ff.

⁵ GHÅ 1942 s. 170.

⁶ GHÅ 1942 s. 168. "Er och ophoggen Reesferdig ett nytt Huus wed Gaarden ud imod den søndre Runnddell effter K. M:ts naadigste Befaling" (1602). Detta hus är med all sannolikhet identiskt med det stall av korsvirke som konungen gav order om 1601. Bengtsson tror emellertid att det är identiskt med södra längan. Se bild sid. 22. Jfr GHÅ 1942 s. 110.

⁷ GHÅ 1942 s. 160. År 1602 byggde man ett "vagthuus paa torffuet till Knegtten som vagter offuer archelijet ther Kong. Maj:t laa i Halmsted". I Sivert Grubbes dagbok (ed. Rørdam, H., Danske Magasin, Fjerde Række) finns för den 3 april 1603 följande anteckning: "Valet i kongens herberge i Halmstad".

⁸ GHÅ 1942 s. 117.

⁹ GHÅ 1942 s. 115.

¹⁰ Enligt uppgift i C. F. Bricka og J. A. Fredericia, Kong Christian den fjerdes egenhændige breve (1589—1625, s. 72) uppehöll sig konungen i Halmstad 1612 från den 25 februari till den 4 mars.

¹¹ Se not 2.

¹² GHÅ 1942 s. 175.

¹³ Bengtsson, Bengt, Halland. En bok om hembygden, 1938 s. 134.

¹⁴ Bengtsson, Bengt, Hallands fästningar (Hallands historia I, utg. av Hallands lands-ting 1954) s. 851.

¹⁵ Vilhelm Wanscher, Christian 4.s Bygninger, København 1937 s. 43.

¹⁶ Kancelliets Brevbøger. Denna källare måste vara identisk med den utbyggnad på västra flygeln som syns på äldre kartor över slottet. Den är numera försvunnen. Den västra flygeln saknade tidigare källare. Slottets yttre mått är 54 m. gånger 48 m., borggården är 36 m. gånger 30 m. Källarens mått (troligen själländska alnar) blir då 25,12 m gånger 7,73 m., vilket stämmer väl med utbyggnadens mått på kartskissen. Allgulin har feltolkat denna notis (GHÅ 1931 s. 21).

¹⁷ GHÅ 1942 s. 66. Hallands historia I s. 848, 851 f.

¹⁸ GHÅ 1942 s. 175 f. Hallands historia I s. 859.

¹⁹ Vilh. Lorenzen, Vore Byer I, København 1947 s. 83.

²⁰ Ale nr 3, 1962, s. 31. Bexell a. a. s. 175.

Förkortning: GHÅ = Föreningen Gamla Halmstads årsbok.

Husdjurens historia i Skåneland

Av Johannes Lepiksaar

Osteologi, läran om skelettet är en viktig hjälpvetenskap för historiker och arkeologer. De otaliga mängder av djurben som tillvaratages vid arkeologiska undersökningar av boplatser och gravar kan genom sakkunnig bearbetning ge oss värdefull kunskap om forna tider. Intendenten vid Naturhistoriska Museet i Göteborg, Johannes Lepiksaar ger en välbehövlig översikt av vad forskningen f. n. vet om husdjurens historia i Skåneland. Författaren är född i Estland men sedan 1945 verksam i Sverige, först i Uppsala sedan i Göteborg. Här beröres många frågor av intresse för vår kulturhistoria. Genom husdjurens historia tecknas även människans.

Hällristning från Möckleryd i
Torhamn sn. Samtliga teckningar
Bengt Salomonsson.

Husdjurens historia är ett forskningsfält där arkeologer och zoologer möts vid det gemensamma källmaterialet, utgrävda djurrester eller avbildningar av husdjuren i forntida konst. Här skall göras ett försök att sammanfatta åsikter och resultat från zoologiska undersökningar av husdjursrester från landets sydligaste landskap — Halland, Skåne och Blekinge.

Hos de stammar, som invandrade

under senglacial tid, sedan istäcket dragit sig tillbaka har man hittills icke funnit några spår av husdjur. Icke heller känner man sådana från kontinentens rika senpaleolitiska fyndlokaler. Den paleolitiska människan, som i ett lätt överskådligt, öppet landskap av arktiskt prägel jagade stora rörliga hjordar av större vilt hade knappast behov av eller möjlighet till att hålla husdjur.

För översiktlighetens skull är det lämpligt att urskilja 9 domestikations- eller tämjningshistoriska perioder för området:

- I — *Senpaleolitikum* (ca 4.000 år, omfattande senglacial tid med klimatperioderna äldre och yngre *Dryas* — jämte den mellanliggande Alleröd-tiden, från ca år 12.000 till 8.000 f.Kr.). Inga spår av husdjur.
- II — *Mesolitikum* (ca 4.000 år omfattande preboreal, boreal och tidigatlantisk tid, från ca år 8.000 till 4.000 f.Kr.). Hunden det enda husdjuret. Tecken på kynofagi.
- III — "*Protoneolitikum*" (ca 600 år under den senare deltiden av atlantisk tid, från ca år 4.000 till 3.400 f.Kr.). En övergångsperiod, då man på grund av fynd från sydliga grannländer kan misstänka att vildsvinet (och möjligen även uroxen) knyts till människans boplatser för första gången.
- IV — *Neolitikum* (ca 1.600 år under subboreala tidens första del, från ca år 3.400 till 1.800 f.Kr.). Under detta skede lämnar resterna av de söderifrån införda småboviderna (getter och får) ett säkert bevis för boskapsskötsel i landet. Svin och nötkreatur ännu tämligen storväxta, dock med tydligt utbildade domestikationstecken. (Början till hundens bisättning i gravar?).
- V — *Tidig metalltid* = senneolitikum

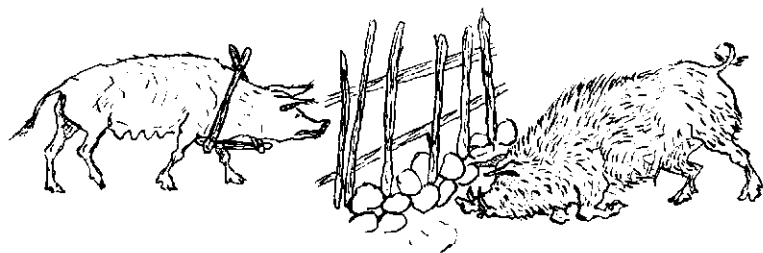
och bronsålder (ca 1.400 år under senare delen av subboreal tid i den postglaciala värmetidens slutskede, från ca år 1800 till 400 f.Kr.). Kännetecknas av hästresternas större talrikhet. Häst och hund som likfölje, hästrester på offerställen. Troligen den senaste förekomsten av uroxar och vildkatter.

- VI — *Järnålder* (ca 1400 år under den första delen av subatlantisk tid med försämrat klimat, från ca år 400 f.Kr. till 1000 c.Kr. (Förre hälften föga känd.) Yngre järnålder kännetecknas av söderifrån införda tamhöns och tamkatt. Storleksminskning hos svin och häst. Främmande hundtyper. Gås (tam eller vild?).

- VII — *Medeltid* (ca 500 år). Hästben blir sällsynta bland matrester. Större hästar införes. Småväxta individer dominerar hos svin och nötboskap. Kattrester mycket vanliga. Under denna period införes troligen kaniner, frett och karp.

- VIII — *Nyare tid* (ca 350 år). Kännetecknas av med tiden ökande införsel av främmande husdjursraser, vilka blandas med eller ersätter den gamla inhemska stammen. Skogssvin och skogsök dör ut. Fjäderfä av amerikanskt ursprung (kalkon, ytterst sällan myskand) införes.

- IX — *Modern tid*. Planenlig rasavel. Nya kategorier av husdjur (pälsdjur, bur- och prydnadsfåglar, damm- och akvariefiskar, laboratoriedjur).

Förhållandet mellan vildsvin och tamsvin under äldre tider är något oklart.

HUNDEN

Redan under tidigaste mesolitikum har det postglaciala skogslandskapets invånare haft hunden till följeslagare, såsom det preboreala fyndet från Star Carr i mellersta England och möjligen även ett fynd från Frankfurt am Main i Västtyskland visar. I det slutna skogslandskapet har hundens skarpa luktsinne säkerligen hjälpt jägaren att spåra upp skogens mera spridda och gömda vilt. De rikliga måltidsrester, som med tiden hopades på de mesolitiska människornas boplatser, vilka var belägna på för fiske och jakt gynnsamma ställen, erbjöd också hunden rikligt dukat bord. Detta var kanske den primära orsaken till att hundens vilda anfader en gång inträdde i samlevnad med människan.

Av benresterna framgår ibland att hundar styckats på samma sätt som viltet på dessa fyndplatser. Därav har man dragit den slutsatsen att kynofagin (hundköttets förtärande) förekommit hos mesolitiska stammar. I förhållande till viltet är dock hundresterna alltför fåtaliga, för att man skall behöva tillmäta dessa tillfällen av kynofagi någon större betydelse i hundens tämjningshistoria. Sannolikt har hundens huvudfunktion i människans tjänst redan då, varit att varsko boplatsens invånare om fienders annalkande.

Då redan de allra tidigaste nordeuro-

peiska hundfynden visar domestikationstecken i storlek och tandsättning, vilka skiljer dem tydligt från samtida lokala vargar, torde tämjningen ha skett ännu tidigare och troligen inom ett område med småväxta och mindre till ren kött diet anpassade underarter av varg (hundens enda vilda stamform). Man har som sådana främst velat utpeka Främre Orientens och Indiens vargformer. En ostasiatisk (numera redan försvunnen?) varg skulle dock kunna lämna en bättre förklaring till att hunden redan mycket tidigt har hunnit följa människan både till den Nya Världen och till Australien (där den beryktade dingon troligen bara är dess förvildade form). Slutlig klarhet i hundens ursprung kan man endast få genom kommande fynd utanför Nord-europa. Till dags dato hör fynd från Danmark, Skåne, Estland, England, Västtyskland och Palestina (Jericho) till de tidigaste man med säkerhet känner. Från Skåne känner man hundrester såväl från den boreala fastlandstiden (Ageröd) som från atlantisk tid (Segebro och Soldattorpet). Hundresterna från Segebro tyder med sina mått t. ex. nedre rovtandens längd av 22,5 mm, överarmbenets längd 162 mm) på djur som liknar större individer från den danska Maglemosekulturen samt hundar från den delvis samtida delvis något yngre Kundakulturen i Estland. De danska hundfynden har blivit jämförda med eskimåhundar i storlek och i fråga om vissa drag i kranieformen. Storleken och den därav avhängiga formen har dock varierat hos danska fynd. Vid sidan av stora exemplar har man på samma boplatser även funnit rester efter endast lapphundsstora individer.

Från skånsk stenålder har Dahr 1937 beskrivit en rad hundfynd från Sjöholmen vid Ringsjön, en plats som enligt senare arkeologiska undersökningar har varit bebodd under olika skeden från senare mesolitikum till in i mellanneolitikum. Dessa hundar, varav bland annat framdelen av ett sammanhängande skelett förvaras i Lunds Universitets Historiska Museum, har i några fall varit mindre än de förut omtalade Segebro-hundarna (nedre rovtandens längd hos Sjöholmenhundarna varierar från 20.5 till 23.3 mm och överarmbenets längd hos det ovannämnda skelettet är endast 149 mm). Hundarna har haft påfallande robusta käkar med höga mandibulgrenar.

Under yngre stenåldern kan en betydelsefull ändring ha skett i förhållandet hund — människa. Visserligen kommer vittnesbördet därom utanför Skåneland, dock torde liknande förhållanden gälla även där. I en nära Linköping i Östergötland funnen dubbelgrav, tillhörande den mellanneolitiska stridsyxkulturen, låg ett helt hundskelett tillsammans med två människoskelett och några styckade delar av get eller får och bäver. De sistnämnda kan tolkas som gravgåvor, men hunden torde ha blivit gravsatt med sina herrar med tanke på att den skulle följa dem även i livet efter detta. Det är sannerligen ett rätt avvikande sätt att behandla hunden i jämförelse med den tidigare kynofagin. Möjligen har hunden alltsedan neolitikum fått denna "hedersplats" på grund av sin nya, viktiga funktion att valla boskapshjordar. Ett mycket intressant problem att lösa i framtiden är om dessa hundar haft genetiskt samband med den gamla mesolitiska hundstam-

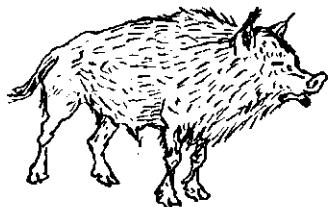
men i Norden eller blivit införda tillsammans med småbovidhjordarna söderifrån.

Gravläggning av hundar förekommer senare vid många tillfällen fram till kristen tid. Vanligen är dessa hundar medelstora eller små. Då det ofta är fråga om brända fragment är det svårt att närmare karakterisera dem.

Från yngre järnålder påträffar man i södra Sverige ett mycket skiftande hundbestånd. Från vendeltidens Valleberga i Skåne föreligger t. ex. två kranier av rakpannade hundar, vallhund — eller *Matris optimae*-typen, och från en vikingatida boplatz i samma landskap tandrester av två stora hundar med rovtänder i överkäken av 20.5 och i underkäken av 25 mm längd. Dessa sistnämnda värden motsvarar måtten hos nutida mycket stora hundraser som Sanktbernhardshund och Grand Danois. Då man vet att under vikingatid i Norge, Uppland och Danmark vikingarna från sina långfärder medfört sydliga hundar av vinthundstyp, får man också för Sydsveriges del räkna med eventuell import av främmande hundtyper under yngre järnålder.

Mycket varierande i storlek och utseende torde även hundarna i det medeltida Lund ha varit. De rester som påträffats har mestadels hört till medelstora hundar liknande s. k. jakt-hunds- eller *Intermedius*-typ. Vid sidan av dessa större hundar har man också funnit ett överarmsben av bara 95,5 mms längd. Skelettdelarna från de lundensiska hundarna har visat patologiska förändringar kring leddelarna och kranienierna (ett från ett halshugget djur!) bär spår av svåra men läkta sårskador. Dessa djur kan icke ha varit föremål för någon mild behandling eller öm-

skötsel. Man frågar sig vid åsynen av skadorna om hunderna rentav icke varit herrelösa gatuhundar, som utgjort en parallelföreteelse till sydliga städers beryktade pariahundar.

SVINET

Sedan Pira 1909 i sin för domestikationshistorien "klassiska" avhandling om de svenska svinraserna påvisat en jämn övergång mellan den mycket stora stenåldersformen av vildsvinet (*Sus scrofa antiquus*), vilken man här i landet bäst känner genom fynd från skånska torvmossar, och alla senare tiders många tamsvinsformer, har man räknat med en lokal domestikation av svinet under yngre stenåldern. Svinfynd från detta skede är mycket vanliga, särskilt på lokaler tillhörande forna kustbor med gropkeramisk kultur (t. ex. på boplatser vid Siretorp i Blekinge och Gröninge i Halland). Det är dock ofta för osteologen svårt att säkert avgöra om dessa rester härstammar från den vilda eller tama svinformen. För detta skulle fordras helst oskadade överskallar eller åtminstone stora partier av bakskallen eller käkarna. Benmaterialet består i regel av sönderslagna bitar eftersom man omsorgsfullt tillvaratagit varje ätbar bit av kött och märm. Dessutom tillhör de funna resterna till största delen unga, ännu outvuxna individer, vars slutliga storlek icke är lätt

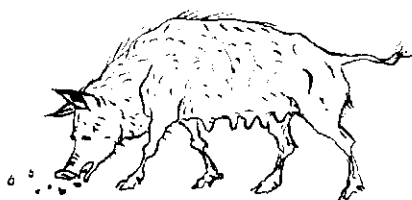
att bedöma. Det förhållandet att så många rester av ungdjur påträffats ger dock en antydning om att djuren varit tama.

En viss ökning av svinresterna redan under slutet av atlantisk tid (vår period III) kan utläsas på de frekvensdiagram för skånska mesolitiska djurrester, som publicerades av Althin i Medd. fr. Lunds Univ. Hist. Museum 1954. Svinresterna (betecknade som vildsvin) ökar från 4 % i Ageröd V till 15 % i Soldattorpet. Istället för att ha sin grund i klimatiska m. fl. faktorer kan denna ökning möjligen också betyda början till en närmare anknytning av halvvilda svinhjordar till boplatserna. Avfallshögarna kring fångstmännens boplatser bör alltid ha verkat lockande på skogens allätare och skyddet mot skogens stora rovdjur i boplatsernas närhet kan ha bidragit till, att ett naturligt samlevnadsförhållande kunde komma till stånd mellan de vilda svinen och människan. Från ett sådant inledande stadium torde steget till medvetet skyddade, stundom utfodrade och vid behov försiktigt beskattade bestånd av utgångssvin icke vara så långt. Exempel från nuvarande tid på liknande förhållanden mellan stenåldersfolk och deras svin har man från Nya Guinea.

Huruvida svindomestikationen i södra Sverige har följt denna naturliga väg eller om tämjningsidén kommit utifrån kan naturligtvis icke med bestämdhet avgöras. Enligt nyare rön har man i Främre Orienten haft tamsvin redan i det sjunde förkristna årtusendet. Domestikationsidén har sålunda haft god tid på sig för att till vår period III nå även till Nordeuropas skogsbor.

Svinskötseln i södra Sverige hade

länge en ganska "naturlig" och fri karaktär, vilket framgår bl. a. av den långsamhet varmed svenska tamsvin har avlägsnat sig från den vilda stamformens storlek och kranieform. Ännu under bronsåldern har tamsvin från boplatsen i Landskrona enligt Berlin "visserligen varit mindre än vildsvinet, dock större än skogssvinet från medel- och nyare tid".

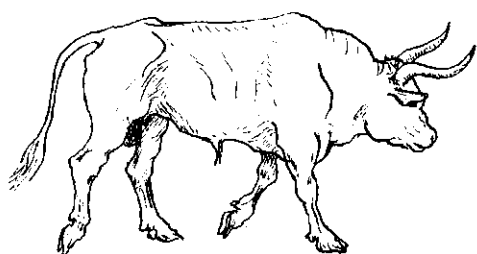

Först med medeltiden blir de påfallande småväxta individerna inom tamsvinbeståndet vanliga. Även dessa småsvin har dock i regel ett kranium med rak övre profil och föga upplyft nacke, varigenom de starkt påminner om vildsvinet. Dessa medeltida, små tamsvin överensstämmer härigenom med "skogssvinet" under historisk tid. Enligt beskrivning i Norings Handbok i Husdjurs-Skötsel från 1841 har skogssvinet varit ett tämligen litet svin, högbent och med litet huvud, små uppstående, framåtriktade öron och en fin, spetsig nos. Skogssvinets grisar lär ha haft vildsvinsungarnas karaktäristiska långrandiga färgteckning. Enligt skriftliga källor hölls skogssvinen mestadels året om som utgångssvin i ek- och bokskogarna. På vissa ställen lär de ha varit vanda till vissa anrop, vid vilka

de samlades till gårdarna, på andra ställen vårdades de av svinaherdar. Det var vanligt, att skogsägare mot "ollongäld" i reda pengar eller i "ollonfläsk" utarrenderade sina ollonskogor för säsongvis indrivning av främmande "ollonsvin". Slaktning av de halvvilda skogs- eller ollonsvinen synes ha skett rätt oregelbundet. Galtarna hann ofta bli gamla och utveckla sina betar till mycket farliga vapen.

Den gamla inhemska ursprungliga svinstammen av utgångsdjur har hållit sig kvar i skogstrakterna ända in i 1800-talets senare del. Redan 1749 kunde dock Linné i sin Skånska Resa berätta att han i Kristianstadstrakten fått se kinesiska svin, de första i Europa, vilka Jonas Alströmer hade infört några år tidigare. Sen den tiden har införseln av främmande svintyper och övergång till en intensivare svinskötsel med bättre avkastning mer och mer ersatt både gamla skogssvin och den forna utgångsdriften.

Ett intressant problem i samband med den forna svinskötseln är hur länge riktiga vildsvin höll sig kvar i landet tillsammans med de stora hjordarna av halvvilda utgångssvin. Säkertligen har båda bestånden ömsesidigt påverkat varandra. Ännu från vikingatid har man i Rinkaby bland ett stort antal tamsvinsrester av skogssvinstyp hittat en pannbensbit av ett ungt svin i det recenta mellaneuropeiska vildsvinets storleksklass. Redan tidigare har man bland tamsvinsrester från järnåldersboplatsen vid Kvarnby misstänkt inblandning av vildsvinsben.

NÖTBOSKAP

Det sydsvenska nötboskapets ursprung är mindre klarlagt än svinets. Hittills har man på grund av storleksskillnad mellan tamboskapen och uroxen varit benägen att räkna med en införsel söderifrån av den tidigaste neolitiska nötboskapen. Nya undersökningar i Danmark och norra Tyskland tyder på att man överskattat skillnaden mellan uroxer och tamboskap, d. v. s. minimivarianterna av uroxar (främst urkor) når i storlek in i variationsräckvidden hos den neolitiska boskapen. En lokal domestikation kan sålunda även för detta djur ligga inom möjlighetens gränser.

I norra Irak har man funnit rester av småvuxet tamboskap redan från tiden kring 5000 f.Kr. De tidigaste säkra resterna efter tamboskap i Sverige kommer för närvarande från den tidig-neolitiska trattbägarkulturen (Vrå-kulturen) i Södermanland (vår period IV). Man har därifrån torftiga, dock väl identifierbara, emaljskiktspitter från de annars helt upplösta kindtänderna, i ett kulturskikt vilket genom C 14-metoden blivit daterat till slutet av det fjärde årtusendet f.Kr. Dessa fynd är sålunda nästan 2000 år yngre än de ovannämnda tamboskapsresterna från Banahilk i Irak. Under en så lång tid kunde boskapsskötsel gott och väl hinna

från Främre Orienten till Mellan- och Nordeuropa.

Teoretiskt sett är det möjligt, att lokala uroxhjordar så småningom, på samma naturliga sätt som omtalats vid hundens och svinets domestikation kan ha förvandlats till halvilda utegångsdjur vid människans boplatser. Den saftiga och salthaltiga vegetationen som uppstod på och kring boplatsernas gödslade mark kunde fresta dåtidens stora gräsätare på ett liknande sätt som dagens trädgårdar och parker lockar älgar. Att ha detta stora vilt inom bekvämt räckhåll, och trots försiktig beskattning av enstaka djur, möjligen t. o. m. vänja dem till sig med viss utfodring och lockbeten, kunde för den nordeuropeiska skogsbon vara lika nyttigt som för de nutida djungelinvånarna i Burma, där ett sådant förhållande lär förekomma mellan bybefolkningen och halvilda gayal-hjordarna (gayal = halvtam eller förvildad form av gauroxen). Teoretiskt sett kan även den lokala domestikationen av storboviderna (i motsats till de mera skygga cerviderna) väl ha uppkommit här utan impulser fjärrifrån.

Tidiga nötboskapsrester från södra Sverige känner man på Siretorpsboplatser i Blekinge, Järavallen vid Limhamn och Sjöholmen vid Ringsjön i Skåne samt Gröninge i norra Halland. Dessa neolitiska fynd är tyvärr för fragmentariska för en närmare karaktäristik av den dåtida boskapen. De redan av Sven Nilsson år 1849 beskrivna extremitetsbenen från Järavallen synes tyda på medelstora kor. Man vet dock, att könsskillnaderna hos den yngre stenålderns nötboskap enligt fynd från annat håll kan vara lika betydande som hos de vilda formerna. Nya fynd bör

kunna ge oss klarare insikt men också överraskningar. En analys av det insamlade uroxmaterialet, med hänsyn till fakta som under tiden framkommit beträffande storleksförhållandet hos urooxar och de första tamboskapsformerna, vore ett välbehövligt tillskott för husdjursforskningen i landet.

I de tidigare undersökningarna över den sydsvenska nötboskapsens historia har man enligt den då gängse typologiska inställningen och på grund av det ringa antalet fynd räknat med minst tre olika raser i området. Av dessa torde två, den långpannade, småväxta och korthorniga "torvkon" eller Longifrons-rasen jämte den större Frontosus-rasen, som karaktäriserades av en knölig, uppdriven bakre del av pannan och stjälkade hornkvicken antingen i rent eller blandat skick varit dominerande i beståndet vid sidan av den mycket sällsyntare Primigenius-rasen, med uroxelikt bred och jämn panna med raka nackkanter. Det är dock mycket sannolikt, att dessa "raser" mera beror på könsskillnader (kor, kastrater och tjurar) än verkliga, genetiskt betingande rasdifferenser.

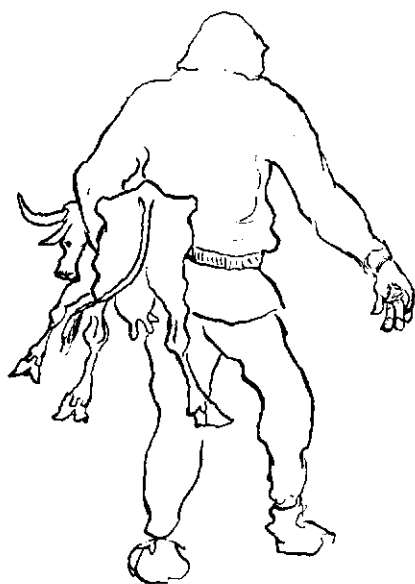
Under de tidigaste avsnitten av neolitikum torde nötboskap huvudsakligen ha tjänstgjort som slaktdjur. På bronsålderns hällristningar ser man dock oxar, med karaktäristiska, långa horn, parvis draga plogen. Senast från denna tid bör alltså nordborna ha känt till hur man genom kastration kunde omvandla tjurarnas, från uroxen nedärvda, obändiga muskelstyrka till de beskedliga oxarnas nyttiga arbetskraft.

Övervägande medelstora har korna i södra Sverige varit också under yngre järnåldern. Mankhöjden för de vendeltida korna i Vallebergamaterialet och

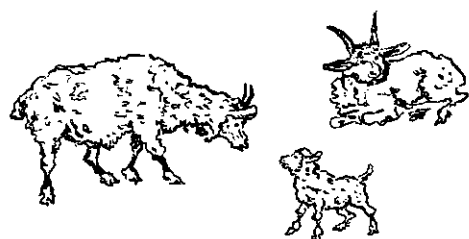
från de vikingatida från Rinkaby i Skåne kan beräknas ha varierat från ca 115—124 cm. Mera sällsynt förekommer benrester, som tyder på stora dragoxar.

Först under medeltiden blir nötboskapsbeståndet liksom svinstammen dominerat av småväxta individer. I det medeltida Lund (1020—1400 c. Kr.) minskar kornas mankhöjd till 100—124 cm. Större varianter träffas dock vid sidan av dessa dvärgar och torde ha bidragit till bildandet av den berömda skånska herrgårdsrasen under nyare tid. Denna torde dock till en stor del ha skapats av djur införda från Danmark och Friisland. Småvarianter med bara 111 cm i mankhöjd, s. k. "göingekor", av den gamla lantrasen skall ännu under nuvarande seklets början ha funnits kvar i Skånes nordvästra skogstrakter.

De småväxta korna i det medeltida Lund enligt tecknarens uppfattning.

I Ystads hamn och i staden Lund har man funnit några kranier efter kulliga (hornlösa) nötkreatur, troligen av medeltida ursprung. Dylika kan som mutanter uppträda i behornade bestånd. De kan också vara norrifrån importerade djur om man, som i Norrland, Finland, Estland och norra Ryssland, har föredragit att hålla kulliga djur, som lättare kunde skötas i stall under de långvariga snövintrarna. Södra Sveriges nötboskap har i regel under alla tider burit korta till medellånga horn. Hornkvicefynd är med undantag för rester från medeltida hornsniðares verkstäder i Lund mycket sällsynta. Hornen har i regel med flit avhuggits från kranierna. Av hornslidorna tillverkades dryckeskärl, blåsinstrument m. m. eller också användes de som "vahorn" vid pirk- och dörjfisket (norra Halland).

GET OCH FÅR

De båda småbovidarterna get och får är för landets fauna helt främmande husdjursarter, som har domesticerats annorstädes och införts söderifrån. Sen istidens slut är vilda får i västra delen av Europa endast kända från norra Medelhavets klippiga öar samt Balkanbergen (nya grottfynd i Dobrogea). Vildgetter, av denna grupp, besoarget, som ensam kan komma ifråga som våra tamgetters stamform, känner man i nutiden från Kreta och några andra

grekiska öar. Deras huvudområde ligger i Mindre Asien och Iran. Enligt nya fynd har man i Främre Orienten hållit tama får för minst 11000 år sedan. Av många forskare utpekas fåret istället för hunden som människans äldsta husdjur.

De tidigaste kända fynden av småbovider (får eller get) i södra Sverige är resterna från det gropkeramiska skiktet på Siretorpboplatsen i Blekinge. I Schleswig och Danmark har man dylika benrester redan från tidigt neolitikum. Tyvärr är det ofta omöjligt att artbestämma småbovidresterna som i regel är i ett mycket fragmentariskt skick. Tydliga artskillnader har man endast hos vissa skelettdelar (t. ex. hornkvicken, tårbenomgivningen och kanonbenen). Både får och get synes ha blivit införda till Nordeuropa nästan samtidigt. Redan från början har de haft olika funktioner att fylla i den mänskliga ekonomin. Geten har nog alltid framförallt varit ett mjölkdjur och på grund därav blivit slaktad mera sällan än fåret. Under de tidigaste skedena har fåret främst varit ett slaktdjur, som lämnat fettriakt kött, talg till belysning och varma pälsar för klädesplaggstillverkning. Ullfår har framodlats mycket senare. Ett intressant problem är om neolitiska får redan i nordisk neolitikum varit ullproducenter för befolkningen. Troligen kan problemet bättre lösas av arkeologer än zoologer efter ev. förekomst av sländtrissor.

Hos vissa arkeologer och pollenforskare har under de senaste åren funnits en strävan att sammanbinda en markant almpollenminskning kring övergångstiden mellan meso- och neolitikum respektive atlantisk och subboreal tid med boskapsskötselns införande. Man

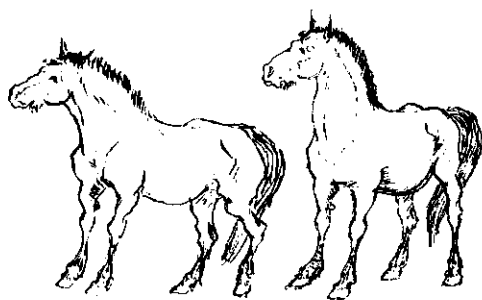
antager härvid, att den första boskapen av brist på betesmarker hölls i trånga fållor vid själva boplatsten, där de utfodrades med lövruskor, samlade från lövträd, främst alm, vilket hindrade blomning och nedsatte pollenproduktionen. För nötboskapens del är denna hypotes mindre sannolik, men för den äldsta småbovidskötseln i det ännu slutna skogslandskapet kunde den passa bättre. Av de båda småboviderna är gotten en naturlig "browser" (fackterm som av engelskspråkiga zoologer har införts som beteckning för däggdjur vilka hämtar sin föda icke i grässkiktet som "grazers" utan från buskarnas och trädens kvistar och löv.)

Småbovidfynden från neolitikum och bronsålder i södra Sverige är ännu för fåtaliga och fragmentariska för att man av dem skall dra säkra slutsatser om djurens utseende och storleksvariationer. Det är beklagligt, att man icke har material från neolitiska boplatser med inlandets bondekultur (trattbägarkultur och stridsyxkultur). Med undantag av de fynd man gjort på gropkeramiska boplatser härrör materialet från gravar. Gravfynd kan emellertid icke anses vara representativa för det verkliga boskapsbeståndet, eftersom gravgodset består av ett bestämt urval. Enligt fynd från stridsyxkulturens gravar, vil-

ka nyligen bearbetats överskådligt av Möhl, torde fåren redan under mellan-neolitikum ha varit rätt vanliga husdjur i landet.

Det förefaller som om de forna småboviderna icke mycket skiljde sig i storlek och form från de sentida gamla utgångsraserna i landet. Enligt fynd från hantverkskvarteren i det medeltida Lund synes får och getter av båda könen ha varit behornade. Baggarna har utvecklat kraftiga snäckvridna horn med bred framsida, tackornas horn har varit mindre och sammantryckta ("torvfår"-typen). Intresseväckande är två fynd av den fyrahorniga-mutationen bland de normalt behornade. Spår efter hornens begynnande reduktion synes också föreligga. Getterna har i Lund haft i regel enkla sabellikt böjda hornkvicken, såsom man än i dag kan se dem hos lantrasgetter.

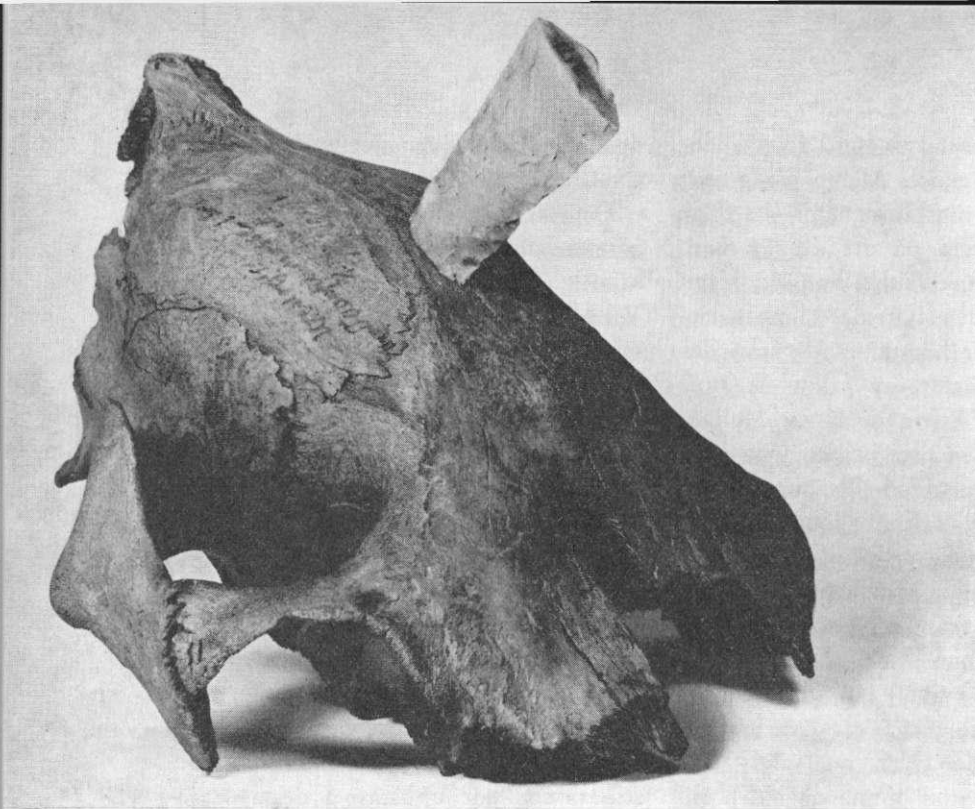
HÅSTEN

Många ännu olösta problem är förknippade med hästens forna förekomst i området. Man har hävdad, att även denna djurart skulle ha blivit tämjd här av lokala vildhästar. De fynd som man hittills äger från området synes dock icke alla vara fullt kritikfritt daterade och för en lösning av frågan behöver de kompletteras med mera be-

viskraftiga. Minst två fynd från Skåne (från Anderslöv och Allarp) är gjorda under sådana omständigheter att man ej behöver tvivla på att det är vildhästar. Pollenanalytiskt har de blivit daterade till den boreala klimatperioden. Dessa djur härstammade från den stam av vildhästar, av vilka ett stort antal funnits i isfria delar av Mellaneuropa under den sista istiden. Att dessa hästar under senistiden tillsammans med andra arter av samma faunakomplex (främst renar och visenter) följde den vikande iskanten norrut bevisas av några danska fynd från senglaciala avlagringar. Men man kan på ekologiska grunder hysa tvivel om de skånska vildhästarnas förmåga att överleva in i den atlantiska tiden med dess täta ädellövskogar, vars öppna områden till övervägande del torde ha utgjorts av sankmarker, föga lämpade för hästhoven. — Att man under historisk tid på vissa ställen har haft förvildade "skogshästar" bör icke förvillade. Varken ren eller visent synes ha överlevt boreal tid i södra Sverige, sannolikt gjorde icke hästen det heller. Fynd som blivit hänfödda till atlantisk tid (från Häggenäs, Sege å, Hoby mosse, Dagstorps mosse) är icke entydigt daterade. Kritikfria är i regel icke heller de dateringar till det subboreala klimatskedets första del (tidig och mellanneolitisk tid). Assmåsa-fyndet, kan dock på såväl arkeologisk som pollenanalytisk väg dateras till tidig neolitisk tid. Fyndet består av ett lerkärl, invid vilket ett hästben påträffades. Om kärl och ben verkligen är samtidiga är dock en annan fråga. Säkra neolitiska fynd av häst föreligger från Mellaneuropa, men de är sällsynta. De har ofta ansetts komma från vildhästar. Kanske lönar det sig dock

att räkna med även det andra alternativet.

Det är betecknande, att hästfynd nästan samtidigt, omkring andra förkristliga årtusendets mitt (vår period V), blir vanliga i områden där de förut saknats eller varit fåtaliga: i Nord- och Mellaneuropa, Främre Orienten och Kina. På de sistnämnda två områdena sker det i samband med krigiska invasioner av barbariska folk, som kommer från nordost resp. väst. Riktningarna synes peka på den increasiatiska lågstäppen, där förresten in i våra dagar den sista lilla resten av verkligt vilda hästar (*przewalskii*hästar) finnes kvar. Ekologiskt är dessa stäpper hästens naturliga hemvist och det är naturligtast att tänka sig att även domestikationen har uppstått i dessa områden. Vid de ovannämnda invasionerna anländer hästen till nya områden som dragare av snabba och lätta stridsvagnar — ett främmande och vida överlägset vapen eller med andra ord sin tids "atombomb". När skrämselein hade lagt sig, följde enligt historiska källor, en kapprustning med det nya vapnet hos dåtida stormakter. En livlig hästhandel uppstår, skriftliga instruktioner om bästa skötseln författas av experter. Vid denna tid, slutet av andra årtusendet f.Kr., torde rykten om och exempel på det nya maktmedlet relativt snabbt ha kunnat nå även hit till civilisationens periferi. Innan hästen blivit till stridsvagnshäst torde inom ett domestikationscentrum en lång förberedande fas ha förflutit. Nog har hästens ur människans synvinkel främsta egenskaper, snabbhet och bärkraft, först blivit utnyttjade till enklare uppgifter såsom att tjäna som rid- och packhäst. Det finns vissa tecken på att hästen redan

Offerhästen från Ullstorp

Foto Bertil Centerwall 1963.

under det tredje och möjligen redan i det fjärde förkristliga årtusendet lämnat spår efter sig i Främre Orientens gamla skrifter. Det är troligt att dessa omnämnanden icke endast gjordes på grund av lösa rykten utan efter bekantskap med pack- och riddjur tillhöriga vandrande handelsmän. På samma sätt kan de enstaka hästfynd man träffat på i Mellan- och sydliga Nordeuropas boplatser ha kommit till.

Den stora uppskattningen av hästen under andra förkristliga årtusendets slutskede kan kanske ha samband med den rituella betydelse som detta djur haft i Norden från senneolitikum intill vikingatid. Världsberömt, som exempel på de tidigaste hästoffer, är det skånska fyndet av ett hästkranium från

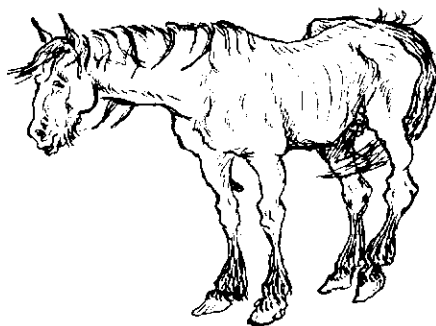
Ullstorpsån med en i pannbenet instucken flintdolk av senneolitisk typ. Ett liknande fynd (Östra Vemmerlöv) från en "offerbrunn", använd intill järnåldern, har blivit daterat till bronsåldern. Jämte hunden har hästen sedan bronsåldern (skeppssättning från Västra Karup) och till vikingatiden ofta blivit gravlagd med sin herre. Hästens roll under bronsåldern och tidiga järnåldern framgår även av hällristningarna. Hästen avbildas antingen som dragare av kultfarkoster (skepp eller vagnar) eller som ridhäst, men aldrig som arbetsdjur framför plogen. De redan under bronsåldern relativt småväxta hästarna (mankhöjden för Nöbbelöv-fyndet från Skåne har av Lundhom beräknats till 144 cm) torde också, trots att i vår

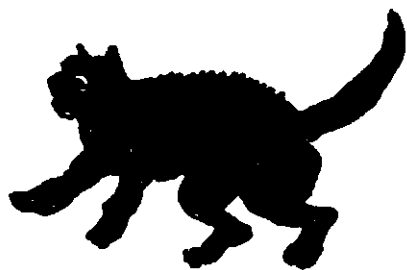
tid hästkraften blivit till måttenhet för arbetsstyrkan, varit underlägsna oxarna som arbetsdjur.

Storleken hos de sydsvenska hästarna synes under järnåldern ytterligare ha minskat. Mankhöjden hos Valleberga-hästarna från Vendeltid har t. ex. varierat från ca 128 till 134 cm. Liksom de flesta hästar från Sveriges västra och sydliga delar har de i storlek föga överträffat gotlandsrussen (den sista resten av denna gamla häststam). Liksom gotlandsrussen under historisk tid torde även järnåldershästarna med undantag av de till riddjur utvalda och vårdade individerna, ha varit utgångshästar i den mening, att de året om själva fick sörja för sin näring och förökning på betesmarkerna. Att de icke varit föremål för egentlig skötsel framgår såväl av de stora åldersskillnader hos de slaktade djuren som av de svåra skador benresterna uppvisar. Sådana skador hade icke kunnat uppstå om skötseln varit intensiv och rationell. Hos en häst hade t. ex. första halskotan genom ett olycksfall kilat sig in i skallbasen och vid läkningen orörligt sammanvuxit med denna. Sjukliga ombildningar i ledgångarna träffar man på hos flera individer. Det stora antalet styckade och delvis brända hästben i Valleberga visar, att det icke endast var vid tillfällen av rituell betydelse hästar slaktades utan att dessa små utgångshästar spelade en betydande roll även som vardagens köttleverantörer.

Med medeltiden blir dessa små inhemska hästar synbarligen berövade sina viktigaste funktioner i sydsvenskarnas ekonomiska liv. Det är troligen den nya religionens aversion mot seden att äta det forna offerdjurets kött som gör att hästben blir sällsynta i kulturlagren

från medeltidens början. Som arbetsdjur var de underlägsna oxarna redan förut, som riddjur ersättes de mer och mer av starkare och kraftigare, införda hästar. Redan i det medeltida Lund kan hästarnas mankhöjd vara upp till 152 cm, om också samtidigt andra med bara 133 cm ännu finnes i beståndet. Gamla stammens utgångshästar får nog ännu mindre vård och intresse än förr. Det är icke att förvåna sig över, att man numera talar om förekomsten av "vilda hästar" kring byarnas utmarker. Dessa hästar betraktas nästan som annat vilt och behandlas också därefter. De kallades enligt Linné i Skåne "Skogs-Ök" och funnos här kvar åtminstone till slutet av 1700-talet. Enligt Linnés Skånska Resa från 1749 "födde de sig mäst på bokeskogarne" och enligt Pehr Osbeck's beskrivning av Laholms prosteri från år 1796 var de djur vilka "hafva av ljung och måssar (musci) sin mästa föda". Vargatiden vid det näst sista sekelskiftet torde ha förintat de sista. *Sic transit gloria mundi!* — voro väl befogat som slutreplik till den tragiska historien om den gamla inhemska häststammens öde, vilken började med det omhuldade offerdjuret och slutade med ett föraktat Skogs-Ök.

KATTEN

Av historiska tidens traditionella husdjur är tamkatten en relativt sen medlem i beståndet. Tidigast synes den i Norden ha blivit införd på Öland och Gotland, där man funnit ben av katt redan från folkvandringstiden. För södra Sveriges del har resterna av tamkatt först påträffats vid medeltidens början på en fyndlokal i Skåne från 1000-talets senare hälft. I medeltida staden Lund är kattrester relativt vanliga och de har t. o. m. blivit anträffade i Lahebiagrottans bottenavlagringar på Kullaberg. De första katter man införde från sydliga långfärder betraktades nog främst som exotiska "pets". Under medeltidens råttplåga fick de en viktigare funktion att fylla (småmöss i boningshus och förrådsrum motades nog tidigare ganska effektivt med husnokar eller aktade "tomtcormar"). Med den inhemska sydsvenska stammen av vildkatt har tamkatterna aldrig haft någon kontakt. Vildkatten var icke sällsynt under mesolitikum (Segebro) och neolitikum (Ringsjö, Siretorp). Den överlevde troligen icke klimatförsämringen vid järnålderns inträde. Tamkatten härstammar icke heller från de europeiska vildkattraserna utan från en egyptisk underart. Norr om Alperna, möjligen med undantag för England, infördes de liksom till Sverige först under folkvandringstiden.

FJADERFA

Vad till sist det forna fjäderfäet beträffar så har man de första resterna av *tamhöns* i landet likaledes från folkvandringstidens Gotland.

I Sydsverige är tamhönsresterna rätt vanliga under vendel- och vikingatid på skånska boplatser (Valleberga, Rinkaby m. fl.). Alltsedan de först infördes och intill nyare tid synes den ursprungliga stammen ha förändrat sig föga. Det är småväxta djur, bara något större än deras vilda stamform, den indiska djungelhönan. I Europa var tamhöns med undantag för nordliga delar redan under Latène-tiden spridda i hela Mellaneuropa.

De skånska *tamgässen* är kända f.o.m. yngre järnåldern då ben av stora gäss icke är sällsynta (Valleberga, Rinkaby). Eftersom andra fågelrester, med undantag för tamhönsens, är mycket fåtaliga på dessa lokaler härleder sig gåsbenen med största sannolikhet från åtminstone i fångenskap uppfödda djur. De överstiger dock i storlek ännu icke sin vilda stamfaders, grågåsens, storlek. På rent osteologiska grunder kan dessa icke säkert skiljas varken från den i Skåne häckande grågåsens eller den där massvis genomflyttande och rastande nordliga sädgåsen.

Samma svårighet gäller även benfynd av and av gräsandsstorlek, t. ex. från Rinkaby. Ett på den sistnämnda platsen funnet ben är påfallande stort och kunde vara från en tamanka. Emellertid har hittills ännu inga ben av ankor påträffats i det medeltida Lund, där man har de bästa förutsättningarna att finna dem vid sidan av tamhöns- och gäsrester, om ankavel redan då hade varit införd i Skåne.

LITTERATUR

- Althin, C. A.*, 1954: Man and environment. A view of the mesolithic material in southern Scandinavia. Medd. fr. Lunds univ. hist. mus.
- Berlin, H.*, 1932: De svenska nötboskapsrasernas härstamning. Lund.
- 1954: Das Knochenmaterial des bronzezeitlichen Wohnplatzes im Quartier Holländaren, Landskrona. Medd. fr. Lunds Univ. Hist. Mus.
- Dahr, E.*, 1935: Recently found bones of the wild cat, *Felis silvestris*, from the Stone Age of Sweden. Arkiv för Zool. 28 A.
- 1937: Studien über Hunde aus primitiven Steinzeitkulturen in Nordeuropa. Lunds Univ. Årskrift, N. F. Avd. 2, Bd. 32.
- 1939: Benmaterialet från boplatkomplexet vid Siretorp (i Bagge, A. och Kjellmark, K.: Stenåldersboplatserna vid Siretorp i Blekinge). Stockholm.
- Degerbøl, M.*, 1962: Ur und Hausrind. Zeitschr. f. Tierzücht. u. Züchtungsbiol. Bd. 76.
- 1962: Der Hund, das älteste Haustier Dänemarks. Zeitschr. f. Tierzücht. u. Züchtungsbiol. Bd. 76.
- Ekman, S. och Brehm, A.*, 1939: Djuren liv. Däggdjuren II. Stockholm.
- Florin, S.*, 1958: Vråkulturen. Stockholm.
- Gejvall, N. G.*, 1955: Dubbelgraven från stenåldern vid Bergvägen i Linköping. II. Skelettmaterialet. Östergötl. och Linköpings Stads Mus. Medd.
- 1955: The animal remains from Vallhagar (i Vallhagar. A migration period settlement on Gotland, Sweden). Stockholm.
- Lepiksaar, J.*, 1949: Evidences of the Dog and the Wolf in the Estonian Mesolithic. Apophoreta Tartuensia. Stockholm.
- 1961: Tierreste der Siedlungen von Valleberga und Rinkaby (i Strömberg, M.: Untersuchungen zur jüngeren Eisenzeit in Schonen). Acta Archeologica Lundensia, Ser. in 4°, No. 4.
- 1962: Die vor- und frühgeschichtlichen Haustiere Südschwedens. Zeitschr. f. Tierzücht. u. Züchtungsbiol. Bd. 77.
- Lundholm, B.*, 1947: Abstammung und Domestikation des Hauspferdes. Zool. bidrag fr. Uppsala, Bd. 27.
- Möhl, U.*, 1962: Übersicht über Knochenfunde aus Gräbern der schwedisch-norwegischen Streitaxtkultur (i Malmer, M. P.: Jungneolithische Studien). Acta Archaeologica Lundensia, Ser. in 8°, No. 2.
- Nagel, W.*, 1959: Frühe Tierwelt in Südwestasien (I). Berliner Beiträge zur Vor- u. Frühgeschichte. Bd. 2. Gandert-Festschrift.
- Nilsson, S.*, 1849: On the extinct and existing Bovine Animals of Scandinavia. The Annals and Magazine of Nat. Hist. Vol. IV.
- Nobis, G.*, 1962: Die Tierreste prähistorischer Siedlungen aus dem Satrupholmer Moor (Schleswig-Holstein). Zeitschr. f. Tierzücht. u. Züchtungsbiol. Bd. 77.
- Pira, A.*, 1909: Studien zur Geschichte der Schweinerassen, insbesondere derjenigen Schwedens. Zool. Jahrb. Suppl. 10.
- Pettersson, J.*, 1953: Den svenska skagerakskustens fiskebebyggelse, Lund.
- Radulesco, C. et Samson, P.*, 1962: Sur un centre de domestication du Mouton dans le Mésolithique de la Grotte "La Adam" eu Dobrogea. Zeitschr. f. Tierzücht. u. Züchtungsbiol. Bd. 76.
- Reed, C. A.*, 1962: Osteological evidences for prehistoric domestication. Zeitschr. f. Tierzücht. u. Züchtungsbiol. Bd. 76.
- Salomonsson, B.*, 1962: Sveriges äldsta kontakt med Västeuropa. Proxima Thule. Stockholm.
- Schwabedissen, H.*, 1962: Die Anfänge der Haustierhaltung in Schleswig-Holstein im Lichte der Archäologie. Zeitschr. f. Tierzücht. u. Züchtungsbiol. Bd. 77.
- Stenberger, M.*, 1933: Öland under äldre järnålder. Stockholm.
- Strömberg, M.*, 1961: Die bronzezeitlichen Schiffsetzungen im Norden. Medd. fr. Lunds Univ. Hist. Mus.
- Zeuner, F. E.*, 1963: A History of Domesticated Animals. London.

UTSTALLT

För närvarande pågår i Skåne en foto-utställning kallad "*Skånsk bygd*", som arrangerats av Skånes hembygdsförbund i samarbete med Riksantikvarieämbetet. Det är en idéutställning, som med foto dokumenterar skånska byggnadsminnen och deras miljö, från slott till koja — Utställningen vill med andra ord ge ett tvärsnitt av äldre skånsk bebyggelse och miljö, värd att skydda för skönhetsens, traditionens och trivsels skull. Utställningen har hittills visats i Kristianstad, Simrishamn och Landskrona och går under hösten vidare till Malmö, Eslöv och Hälsingborg.

UTGRÄVT

I *Norrvidinge* pågår under ledning av amanuens Ingeborg Tilander från Lunds Universitets Historiska Museum utgrävning av ett skelettgravfält från yngre järnålder. Ett flertal gravar raserades av grustäkt innan anmälan om fyndet

hann ske. Under sommarens lopp har emellertid ett stort antal orörda gravar kunnat friläggas. De framträder som stora mörka ovaler i den rena sanden. Gravarna är huvudsakligen orienterade i N—S. Bland det framkomna godset kan nämnas järnknivar, brynen, pärlor, en sländtrissa och — förmodligen — en lädersko. Fynden tyder på att gravfältet härrör från vikingatid, men inom området finns även en bronsåldersplats.

Historiska Museet har under sommaren även utövat stor arkeologisk aktivitet i Blekinge. Sålunda har undersökningar pågått i *Augerum*, i Björk-kärr vid *Torhamn* (gropkeramisk boplat) och vidare påträffades helt överraskande i *Inlängan* ett gravfält med hällkistor. Aktuellt skall i nästa nummer återkomma med en närmare rapport om denna kampanj.

Lämningarna av ett medeltida kapell har upptäckts i *Utvålinge* vid *Skälderviken* och undersökts genom landsantikvarien i Malmöhus län. I samband

med att den s. k. disponentbostaden vid Wegeå tegelbruk nyligen revs, visade det sig att huset var byggt på en medeltida gråstensgrund med måtten 16,5 × 8 meter. I södra murens västra del fanns spår efter kapellets enda och troligen osmyckade ingång. Mitt i byggnaden påträffades rester av den gamla golvnivån med några sönderslagna flaskor av 1600-talstyp.

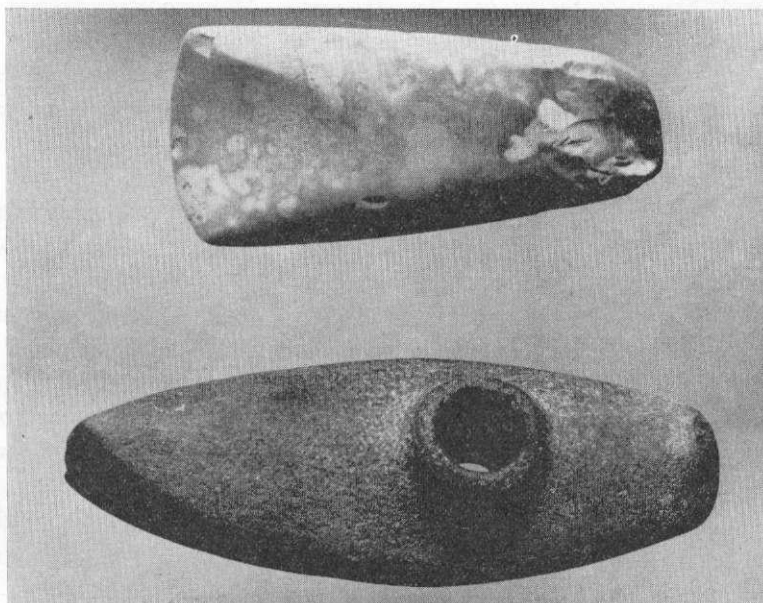
I Herman Chytraei Monumenta från 1598 omnämndes ett "sacellum" i närheten av Veglinge bro vid Vegeholms slott och i sockenbeskrivning om Välinge 1729 nämnes, att vid kapellruinen ligger en kyrkogård för "strandvas-kare" d. v. s. sådana, som drunknat och flutit iland. Kapellet skulle "med tak och väggar varit någorlunda wid macht", heter det i Collectio Rönbeckiana, tills dess en nedrivning skett under greve Otto Stenbock, som köpte Vegeholm 1663 och samtidigt förvärvade kapellet i Utvälinge. Stenmateri-

alet skulle ha använts vid Vegeholm till uppförande av ett tingshus, vilket ödelades under kriget 1675—79.

UPPGRÄVT

I november 1962 påträffade framlidne lantbrukaren Frans Johansson, Lönnhem (Broby nr 3:32), i Ö. Broby socken, en båtyxa av grönsten samt en hålslipad yxa av vitgrå, fläckig flinta. Fyndet gjordes då upphittaren vid ledningsgrävning intill boningshusets västra gavel genombröt ett ovan mark icke synligt skärvstensröse.

Dessa båda yxtyper förekommer ofta tillsammans med halvrunda, omsorgsfullt ornerade lerkärl i skelettgravar under flata, underjordiska rösen. Gravtypen tillhör den s. k. båtyxkulturen, vars utbredning i Sverige omfattar hela södra och mellersta delen av landet. Den dateras till omkr. 2000 f. Kr.

Gravfyndet från
Ö. Broby.

Örkelljungaskatten.

Skattsökardrömmen gick i uppfyllelse för sex pojkar och en flicka i åldern 8—15 år då de i juli på den numera rivna klockargårdens tomt i *Örkelljunga* påträffade en myntsamling bestående av över 1300 kopparmynt av valören 1/6 öre, 4 kopparmynt av valören 1 öre S. M. och 2 silvermynt, också av valören 1 öre. Enligt en preliminär besiktning har mynten präglats mellan åren 1660 och 1686.

Skattens sammansättning av nästan enbart 1/6 öre gör det mindre troligt, att den utgör en privat hopsparad samling. Sannolikare är att det är nedgrävt stöldgods. *Örkelljunga* ligger ju i den under hela 1600-talet oroliga gränsbygden mellan Skåne och Småland och de sändningar med bl. a. sold till besättningarna i garnisonsstäderna Hälsingborg och Landskrona, som måst passera platsen på väg från Stockholm, har naturligtvis utgjort begärligt byte för snapphanar och fredlösa.

Nils Arvid Bringéus har påpekat att kuriöst nog för 170 år sedan ett annat myntfynd på klockargården i *Örkelljunga* gjordes. Dåvarande klockaren anmälde till länsstyrelsen i Kristianstad, att han vid rivningen av det äldre klockarebostället i skorstenen påträffat silverpenningar.

UPPTÄCKT

Nya målningar av stort intresse har i sommar framtagits i två Skånekyrkor. Sensationella kan man beteckna de romanska målningar som konservator Våga Lindell-Andersson knackar fram i *Vä* kyrka. I korets väldiga tunnvalv finns inom 24 stora, sinsemellan sammankopplade rundlar en mäktig och märklig framställning av TE DEUM. I absiden har under 1800-talets limfärgslager upptäckts en ursprunglig framställning av Kristus i Majestät. Målningarna är av hög teknisk och konstnärlig kvalitet. Framtagning av medeltidsmålningar är första ledet i en fullständig inre restaurering av kyrkan.

I *Båstads* senmedeltida, treskeppiga tegelkyrka har vid omputsningsarbeten helt överraskande framkommit intressanta figurmålningar från omkring 1500. Målningarnas framtagning och konservering pågår nu under överinseende av konservator Sven Wahlgren. På en pelare i kyrkans västra del finns en framställning av den s. k. Gregorii Mässa och i koromgången har påträffats en drastisk skildring av den helige Erasmus martyrium.

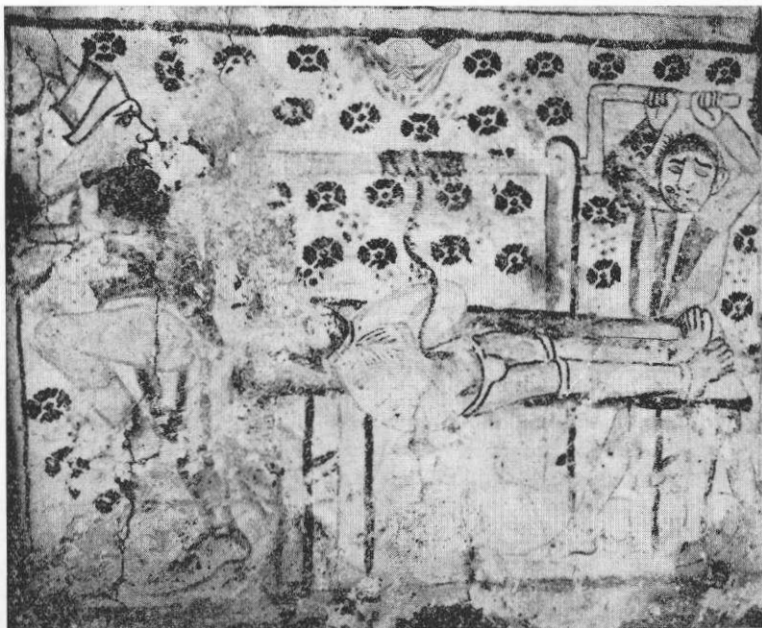
"Fulla äro himlar-
na och jorden av
din äras majestät",
sjunger serafen un-
der korvalvet i Vä
kyrka.

Foto
Våga Lindell-
Andersson.

Den helige Eras-
mus martyrium i
Båstad. Grymma
bödlar vindar tar-
marna ur helgo-
nets buk.

Foto Carin Bunte
1963.

UTGIVET

Aktuellt har anledning att denna gång uppmärksamma två nyutkomna böcker.

Ragnar Blomqvist — med biträde av Anders W. Mårtensson, har lyckats att på rekordtid publicera resultaten av den märkliga utgrävningen av "Thule-tomten" i centrum av det gamla Lund, där bl. a. en stavkyrka från 1000-talet legat. Det snabba offentliggörandet av denna viktiga undersökning är beundransvärd. Därtill kommer att boken är både lärorik och lättläst. Må de båda arkeologernas fingerfärdighet i fältet och vid skrivbordet mana senfärdigare kolleger till efterföljd. (Thulegräv-

ningen 1961. *Archaeologica Lundensia* II.)

Förre museichefen i Hälsingborg, Torsten Mårtensson är i lika grad värd en honnör. Åt honom anförträdde Sveriges Kyrkor den svåra uppgiften att väcka till liv det skånska kyrkoinventeringsarbetet. Och på kort tid föreligger nu det första resultatet av Mårtenssons kyrkoforskningar, Raus, Välluvs och Bårslövs kyrkor. De tre beskrivningarna kännetecknas av noggrannhet och metodisk säkerhet. Med särskilt intresse läser man utredningen om de romanska takstolarna med gåtfulla runmärken i Raus och Välluvs. (Raus, Välluvs och Bårslövs kyrkor, Skåne. Sveriges Kyrkor häfte 96).

SKÅNELANDSLITTERATUR

Historisk-antikvarisk bibliografi
sammanställd av John Tuneld

1962.
Forts. från nr 3, 1962.
- Andersson, Verner*, Laholms socken. Bygden som blev vår arvedel. Laholm, Förf., 1962. 408, (1) sid., 2 pl.-bl. Kr. 22:—; inb. Kr. 28:—.
- Bergstrand, Ingrid*, Näringslivets förändringar i södra Halland under 1800-talet. (Halland. 45 (1962), sid. 5—29.)
- Braunstein, Å.*, Villands härad och dess sparbank. Minnesskrift med anledning av Willands härads sparbanks hundraårsjubileum den 8 juli 1962. Fjälkinge, Willands härads sparbank, 1962. 131, (1) sid.
- Bringmark, Gösta*, Från dagaträl till medborgare. Malmö stadsfullmäktige 100 år. En krönika i ord och bild om stadens utveckling 1863—1962. Teckningar och omslag av Ludvig Johnson. Malmö, Stadsfullmäktige, 1962. 168 sid. Kr. 15:—; inb. Kr. 25:—.
- Brogårdh, Thore*, Folkliv i ord och bild. Topografisk beskrivning. Hallaryd, Förf., 1962. 148 sid. Kr. 12:50. — 2 uppl. 1962.
- Carlsson, Hugo*, Kristianstads läns landsting 1862—1962. Kristianstad, Landstinget, 1962. 211, (1) sid. Kr. 25:—.
- Dahlgren, Thorild*, Upptäcktsresa i tiden kring den moderna försäkringsverksamhetens tillkomst i Sverige. Malmö en invandringshamn för försäkringsbolag för 100 år sedan. (Nordisk försäkrings-tidskrift. 42 (1962), sid. 273—309.)
- Ejwertz, Axel*, Laholms historia. 1. Kyrka och skola. Laholm, S:t Knuts gille, 1961 (publ. 1962). 470, (1) sid., 1 kartbl. Kr. 30:—. (S:t Knuts gille i Laholm. Publikation. 1.)
- Fischer, Ernst*, Flamskvävnader i Skåne. Mit deutscher Zusammenfassung. Lund, Bokförlaget Corona AB, 1962. 335 sid., 16 färgpl. Inb. Kr. 48:—. (Nordiska museets handlingar. 59.)
- Granlund, Sven*, Litteratur om Halland. Bibliografi. Efter författarens död slutredigerad av Per Jansson. Lund, Gleerup, 1962. XII, 430 sid. Kr. 30:—. (Institutet för västsvensk kulturforskning. Skrifter. 6.)
- Hedwall, Anders*, Skånska friskyttchefer 1676—79. Landskrona, E. Vennerberg, 1962. 24 sid. Kr. 3:—. (Meddelelser fra Dansk-skaansk forening. 15.)
- Hildebrand, Bengt*, Främlingar ser på Sverige. Reseberättelser från 400 år. Stockholm 1962. 110 sid.
- Hügge, Eric*, Fattiglänat blir bördig bygd. Hallands läns hushållningssällskap 1812 1962. Halmstad, Hallands läns hushållningssällskap, 1962. 320 sid. Kr. 15:—.
- Ingers, Ingemar*, Ortnamn i Lund. 1. Stadsområdet före inkorporeringarna. (Det gamla Lund. Föreningen Det gamla Lund. Årsskrift. 44 (1962), sid. 3—83.)
- Jansson, Leonard*, Hishult förr och nu. Hälsingborg, Förf., 1962. 311 sid. Inb. Kr. 20:—.

Lindblom, Paul, Malmöhus läns landsting 1863—1962. Lund, Gleerup, 1962. 119 sid. Kr. 15:—.

Lindälv, Elof, Stenkammargravar i norra Halland. (Halland. 45(1962), sid. 63—96.)

Malmö 1862—1962. Byggnadsnämnden 100 år. Malmö, Stadsingenjörskontoret, 1962. 80 sid., 1 kartbl.

Minnen från Hälsingborg och dess skola. H. 29. Stockholm, Hälsingborgspojkarnas gille i Stockholm, 1962. 143 sid. Kr. 12:—.

Nilsson, Marianne, Öresundstullsräkenskaperna som källa för fraktfarten genom Öresund under perioden 1690—1709. Göteborg, Ekon.-hist. inst. vid Göteborgs universitet, 1962. 52 sid. Kr. 7:—.

(Meddelanden från Ekonomisk-historiska institutionen vid Göteborgs universitet. 2.)

Noreen, Sven E., Araslövs kyrka. Stockholm, Almqvist & Wiksell, 1962. 20 sid. Kr. 1:25. (Svenska fornminnesplatser. 46.)

Oxie härad i helg och vardag. Förord: Ernst Frostin. Foto: J. Olsson. Trelleborg, Trelleborgs allhanda, 1962. (119) sid. Inb. Kr. 14:—.

Rosenborg, N. E., Sölvesborg under ett sekel. Minnesskrift till stadsfullmäktiges jubileum årsskiftet 1962—1963. Sölvesborg, Stadsfullmäktige, 1962. 143 sid. Kr. 15:—.

Strandberg, Rolf, Broby vid Helgeån. Minnen från seklets början. Malmö, Förf., 1962. 96 sid. Kr. 8:—.

Tommarps urkundsbok 1085—1600. Klostret, hospitalet, staden, socknen. [Utg. av] Curt Wallin. 1. 1085—1300. Stockholm, Svenska kyrkans diakonistyrelses bokförlag, 1955—62. 337, (3) sid. Kr. 50:—.

Ur den halländska folkskolans äldre bygdehistoria. Från tryckta och otryckta käl-

lor. Utdrag, redigering och kommentarer av Alfred Hässelberg. Halmstad, K. Larssons bokhandel, 1962. 310, (1) sid. Kr. 15:—.

1963.

Abnfelt, P. G., Studentminnen. I urval samt med inledning och kommentar av Per Erik Wahlund. Stockholm, Natur och kultur, 1963. 292, (1) sid., 1 pl.-bl. Inb. Kr. 11:—.

(Levande litteratur.)

Andersson, Bror A., Ur Allerums sockens historia. 1800—1850. 3. Tidshändelser och samhällsförhållanden. (Kullabygd. 36(1963), sid. 5—54.)

Andersson, Helge, Hack Ulfstand och Genarps kyrka. (Säasä. 20(1962/63), sid. 3—11.)

— Kvarnby gamla prästgård. (Malmö fornminnesförening: Årsskrift. 31(1963), sid. 40—57.)

Areskoug, Hugo, Ljudhistoriska bidrag i anslutning till ett skånskt ortnamn (Farboret). (Svenska landsmål. 85(1962, tr. 1963), sid. 27—48.)

Blomqvist, Ragnar & *Mårtensson*, Anders W., Thulegrävningen 1961. En berättelse vad grävningarna för Thulehuset i Lund avslöjade. Under medverkan av Einar Bladh, Karin Blomqvist, Hakon Hjelmqvist. Lund, Kulturhistoriska museet, 1963. 300 sid., (3) färgpl., 2 pl. Kr. 30:—.

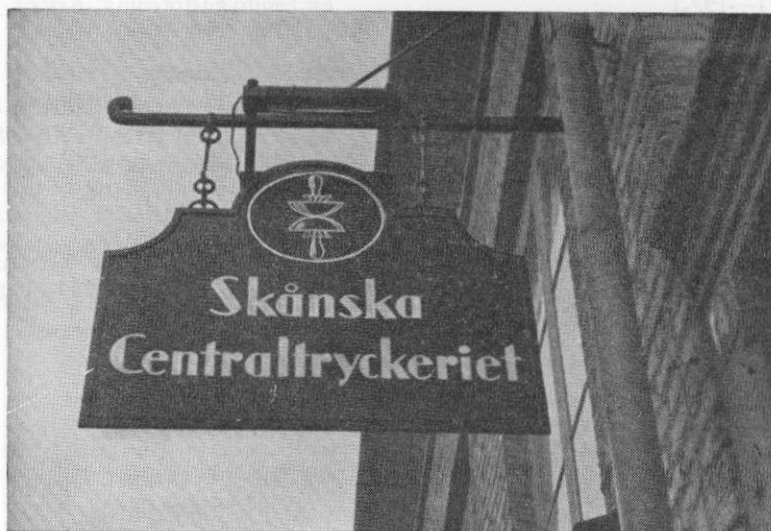
(Archaeologica Lundensia. 2.)

Bringéus, Nils-Arvid, Brännodling. En historisk-etnologisk undersökning. With an English summary. Lund, Gleerup, 1963. 183 sid. Kr. 20:—.

(Skrifter från Folklivsarkivet i Lund. 6.)

— Flattorv. (Vetenskaps-societeten i Lund. Årsbok. 1963, sid. 23—51.)

- Dahlgren*, Thorild, Sextio försäkringsagenter "attackerade" Malmöborna för hundra år sedan. (Malmö fornminnesförening. Årsskrift. 31(1963), sid. 58—96.)
- Liljenberg*, Carl-Gustaf, Notiser om det medeltida Osby och Loshult. (Osby hembygdsförening. Årsbok. 4(1963), sid. 95—108.)
- Människor, namn och bygd i Osby och Loshult under 1500-talet. VIII—XVIII. (Ibid., sid. 109—130.)
- Krig och ofredsår vid riksgränsen. (Ibid., sid. 131—197.)
- Lindälv*, Elof, Om bronsåldershögar och bergrösen i norra Halland. (Varbergs museum. Årsbok. 14(1963), sid. 39—50.)
- Mårtensson*, Torsten, Kyrkor i Skåne, Lugude härad, sydvästra delen. Konsthistoriskt inventarium. Stockholm, Generalstabens litografiska anstalt, 1963. Kr. 38:—. (Sveriges kyrkor. Skåne. Bd. II, h. 1.)
- Sjöbeck*, Mårten, Skånes ljunghedar åren 1550—1750. (Skånes natur. Skånes naturskyddsförenings årsskrift. 50(1963), sid. 168—210.)
- Stjernquist*, Berta, Om Göingebygdens bronsålder. (Skånes natur. Skånes naturskyddsförenings årsskrift. 50(1963), sid. 211—233.)
- Strömberg*, Märta, Järnåldersguld i Skåne. Lund, Historiska museet; Gleerup, 1963. 131, (1) sid. Inb. Kr. 13:—.
- Stålfelt*, Edvin, Lars Dufvas donation. (Osby hembygdsförening. Årsbok. 4(1963), sid. 54—79.)
- Wester*, Ethel, Östarp under äldre tider. (Kulturen. En årsbok till medlemmarna av Kulturhistoriska föreningen för södra Sverige. 1962 (tr. 1963), sid. 17—31.)
- Åberg*, Alf, Snapphanarna. [Ny revid. utg.] Stockholm, Prisma, 1963. 153, (1) sid. Kr. 6:50.

Grönegatan 14 • LUND
Tel. 0412/102 75

INNEHÅLL

Per Edvin Sköld: En väg och en bygd i gammal tid	1
Märta Hähnel: Christian IV och Halmstad	16
Johannes Lepiksaar: Husdjurens historia i Skåneland	25
Aktuellt om antikvariskt	40
John Tuneld: Skånelandslitteratur	45

STÖD

De skånska landskapens historiska och arkeologiska förening

BLIV MEDLEM

Årsavgiften 10 kr insättes på föreningens postgiro, Lund 246832, c/o kassören, museichef B.-A. Person, Varberg

Medlem erhåller kostnadsfritt ALE, Historisk tidskrift för Skåneland. Utkommer med tre häften 1963.

ÄLDRE HÄFTEN

av "Samlingar till Skånes historia", "Skånska Samlingar" och "Historisk tidskrift för Skåneland" samt andra av föreningen utgivna skrifter kan erhållas genom hänvändelse till föreningens sekreterare, docent Jörgen Weibull, Lund.

CWK GLEERUP BOKFÖRLAG
LUND

Kr 3:50